

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro základní školy
Kombinace: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Galerijní výchovně vzdělávací programy a jejich aplikace ve vyučování na 1. stupni ZŠ

Galleries' educational programmes and their practical application to teaching at elementary schools

Autor:
Andrea Schönová

Podpis:

Adresa:
Lesní 349/33
460 01 Liberec 14

Vedoucí práce: Mgr. Hana Valešová

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	Příloh
71	15218	22	5	14	7

V Liberci dne: 24. 4. 2005

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Andrea SCHÖNOVÁ
adresa: Lesní 349/33, 460 01 Liberec 14
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název DP: Galerijní výchovně vzdělávací programy a jejich aplikace ve vyučování na 1. stupni ZŠ
Název DP v angličtině: Galleries' educational programmes and their practical application to teaching at elementary schools
Vedoucí práce: Mgr. Hana Valešová
Konzultant:
Termín odevzdání: květen 2005

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 28. 6. 2005

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne 24. 4. 2005

Podpis:

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědoma toho, že: užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

V Liberci dne: 24. 4. 2005

Podpis:

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Haně Valešové za odborné vedení, konzultace, cenné rady a připomínky. Mé poděkování patří také paní Mgr. Marcele Štýbrové, pracovníci Západočeské galerie v Plzni, která mě velice ochotně zasvětila do problematiky vzdělávání v galerii, a zaměstnancům Oblastní galerie v Liberci, kteří trpělivě vycházeli vstříc mým dotazům.

Poděkování patří celé mé rodině za podporu a významnou pomoc během studia.

Galerijní výchovně vzdělávací programy a jejich aplikace ve vyučování na 1. stupni ZŠ

Anotace

Diplomová práce se zabývá využitím galerijních výchovně vzdělávacích programů ve vyučování na 1. stupni ZŠ. Záměrem diplomové práce je zmapovat tyto programy v Západočeské galerii v Plzni a v Oblastní galerii v Liberci a následně zjistit, jak tři konkrétní programy využívají liberečtí učitelé. Na základě jejich i autorčiných zkušeností a literatury nabízí DP velký výběr konkrétních činností navazujících na zmíněné programy. Činnosti jsou prezentovány formou příprav na vyučovací hodiny nebo nápadů do různých vyučovacích předmětů.

Galleries' educational programmes and their practical application to teaching at elementary schools

Summary

The graduation thesis considers the usage of gallery enlightenment education programmes in lessons at the 1 st grade of primary schools. The purpose of this graduation thesis is to survey these programmes in the West Bohemian Gallery in Plzeň and in the Regional Gallery of Liberec, and to determine subsequently, how three specific programmes are exploited by teachers in Liberec. On the basis of their and the author's experience and the literature, the graduation thesis offers an extensive line of concrete activities connecting the mentioned programmes. The activities are presented by the form of the lesson preparations or the ideas for various learning subjects.

Die Ausbildungsprogramme in Galerien und deren Applizierung im Grundschulunterricht

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit befasst sich mit den Ausbildungsprogrammen in Galerien und deren Ausnutzen im Grundschulunterricht. Die Absicht der Diplomarbeit ist eine Kartierung dieser Ausbildungsprogramme in der Westböhmischen Galerie in Plzeň und in der Regionalen Galerie Liberec und nachfolgend eine Festlegung, in wie weit drei konkrete Programme von den Lehrern in Liberec ausgenutzt werden. Auf Grund ihrer Ergebnisse als auch der Ergebnisse der Autorin und auf Grund der Literatur bietet die Diplomarbeit einen breiten Auswahl von konkreten Tätigkeiten, die an die betreffenden Programme anknüpfen. Die Tätigkeiten sind in Form der Unterrichtsvorbereitungen oder der Einfälle für verschiedene Unterrichtsfächer präsentiert.

Obsah

1 Úvod.....	8
1.1 Stanovení cílů a předpokladů (P1,P2,P3).....	10
1.2 Metody práce	11
2 Teoretická část.....	12
2.1 Galerie jako instituce.....	12
2.1.1 Výchovná a vzdělávací funkce galerie	12
2.1.2 Historie výchovně vzdělávacích činností v galeriích	13
2.1.3 Metodická vzdělávací centra.....	15
2.1.4 Galerie provádějící vzdělávací činnost.....	16
2.1.5 Projekt, interaktivní program a výtvarná dílna.....	17
2.2 Výchovně vzdělávací programy Západočeské galerie v Plzni (ZČG).....	19
2.2.1 Historie a sbírky ZČG	19
2.2.2 Vzdělávací aktivity ke stálé expozici ZČG	20
2.2.3 Systém vzdělávání v ZČG	21
2.2.4 Příprava učitelů v ZČG	22
2.3 Výchovně vzdělávací programy Oblastní galerie v Liberci (OGL)	25
2.3.1 Historie a sbírky OGL.....	25
2.3.2 Vzdělávací aktivity v OGL.....	26
2.3.3 Funkce galerijního pracovníka	27
2.3.4 Systém vzdělávání v OGL	27
2.3.5 Příprava učitelů v OGL.....	29
2.4 Srovnání programů v ZČG a OGL	30
3 Praktická část	31
3.1 Výchovně vzdělávací programy v OGL	31
3.1.1 Barevné proměny	32
3.1.2 Malování z duše – pohádková nůše	35
3.1.3 Do divadla zadními vrátky (DZV).....	38
3.2 Dotazník.....	42

3.2.1 Záměr dotazníku a průběh šetření.....	42
3.2.2 Charakteristika dotazníku a použité metody.....	42
3.2.3 Charakteristika cílové skupiny respondentů (a jejich tříd).....	43
3.2.4 Vyhodnocení dotazníku.....	43
3.2.5 Aktivity učitelů inspirované galerijním programem.....	47
3.2.6 Ústní dodatky učitelů k dotazníkům.....	48
3.3 Aplikace galerijních programů ve vyučování.....	50
3.3.1 Možnosti využití programu Barevné proměny.....	50
3.3.2 Možnosti využití programu Malování z duše – pohádková nůše.....	58
3.3.3 Možnosti využití programu Do divadla zadními vrátky.....	63
4 Závěr.....	68
Seznam použité literatury.....	70
Seznam příloh.....	71

1 Úvod

Diplomová práce se zabývá problematikou výchovně vzdělávacích činností v galeriích. Představuje galerie, muzea výtvarného umění, jako jedno z míst umožňující mimoškolní vzdělávání. Seznamuje s výchovně vzdělávacími programy probíhajícími v některých galeriích a nabízí různé způsoby jejich využití ve vyučovacích předmětech na 1. stupni ZŠ.

Návštěva galerie je pro výchovu, vzdělání a celkový rozvoj osobnosti žáka velice přínosná v mnoha směrech. Umožňuje žákům přímý kontakt s výtvarným uměleckým dílem vzbuzující emocionální zážitek. Dále poskytuje poznatky prostřednictvím aktivních činností. A ačkoliv se jedná zejména o činnosti výtvarné, zasahují programy galerií i do dalších oborů a přinášejí poznání souvislostí a integraci poznatků. To vše má v procesu poznávání specifickou a nezastupitelnou úlohu a v galerijních programech se velice vhodným způsobem spojuje. Právě tato skutečnost je jedním z důvodů, proč jsem se rozhodla zabývat se vzdělávacími programy galerií. Další pohnutkou byl můj kladný vztah k výtvarnému umění a oblibenost výtvarné výchovy u většiny dětí mladšího školního věku.

Vzhledem k právě probíhajícím změnám v systému vzdělávání (zavádění Rámcových vzdělávacích programů do výuky) se rovněž jeví galerijní programy jako velmi výhodné. Úlohou dnešní školy již nemůže být jen předávání poznatků, určitého množství informací. Škola by měla současnou generaci žáků vybavit do budoucna kvalitami, které odpovídají požadavkům jedenadvacátého století. To znamená, měla by je vychovávat a vzdělávat tak, aby se dovedli rozhodovat na základě vlastního kritického úsudku a hlubokých znalostí, navíc byli samostatní, tvořiví, odpovědní, aktivní, schopní spolupráce a otevřené komunikace. To s sebou nutně přináší změny principů vyučování. Současná transformace vzdělávacího systému uvolňuje svázanost požadavků na učitele, osvobozuje je od strnulosti, nabízí jim nové didaktické metody a postupy, umožňující přirozený a nenásilný způsob poznávání. Přesto ale se mnoho pedagogů novému pojetí vzdělávání brání. Nechtějí se vzdát svých osnov a učebnic, změny se obávají.

Naší prací bychom chtěli na tento problém, jež se řeší na většině základních škol, reagovat. Prostřednictvím výchovně vzdělávacích galerijních programů poukážeme na jednu z cest, jak naplnit cíle ve vzdělávacích programech a zároveň přinést do vyučování tolik potřebné oživení.

1.1 Stanovení cílů a předpokladů (P1,P2,P3)

V diplomové práci si klademe za hlavní cíl zjistit, jak učitelé využívají výchovně vzdělávacích programů při práci ve vyučování (P2). Na základě zjištěných skutečností a údajů navrhujeme možnosti využití galerijních programů ve vyučovacích předmětech na 1. stupni ZŠ (P3). K tomuto cíli směřujeme pomocí cílů dílčích, které uvádíme v následujících řádcích.

Nejprve mapujeme systém a možnosti vzdělávání ve dvou galeriích z různých regionů. Zvolili jsme Oblastní galerii v Liberci a Západočeskou galerii v Plzni. Cílem je rovněž zjistit, zda tyto galerie vedou učitele, aby s dětmi navázali na galerijní program ve škole a tím poznatky získané v galerii zužitkovali dál. Dalším z dílčích cílů je porovnání údajů zjištěných v obou galeriích (P1).

V praktické části pracujeme s libereckými učiteli a přímo u nich zjišťujeme, jak oni začleňují galerijní program do předmětů. Na základě zjištěných údajů a z různých jiných zdrojů formulujeme možnosti využití programů v různých předmětech na 1. stupni ZŠ.

(P1) V naší práci předpokládáme, že se galerie v systému vzdělávání a v přístupu k učitelům nebudou lišit, jelikož obě prošly projektem Brána muzea otevřená, který se týkal výchovně vzdělávacích činností v galerii a programy v těchto galeriích vlastně inicioval.

(P2) Předpokládáme také, že učitelé následně využívají program alespoň k jedné aktivitě v rámci vyučování.

(P3) A konečně předpokládáme, že galerijní programy výhodně podporují integraci poznatků při vyučování a lze je využívat v různých vyučovacích předmětech na 1. stupni ZŠ.

1.2 Metody práce

V diplomové práci jsme použili následující metody a postupy. Navštívili jsme dvě galerie v různých regionech (Plzeň a Liberec) a prováděli rozhovory s galerijními pracovníky. Rozhovory jsme nahrávali na diktafon a získali tak autentické záznamy. Shromáždili jsme materiály popisující výchovně vzdělávací programy těchto galerií – byly to zejména pracovní listy, příslušné metodické příručky, které byly pro účely výchovně vzdělávací činnosti galeriemi vydány, a publikace Brána muzea otevřená. Přepsané rozhovory a shromážděné materiály jsme využili ke zmapování výchovně vzdělávacích činností v galeriích. Na jejich základě jsme provedli srovnání systému vzdělávání obou zmíněných galerií a jejich přístupu k výchovně vzdělávací činnosti.

Námi popisovaných programů v OGL jsme se osobně zúčastnili, přičemž jsme pořídili fotodokumentaci uvedenou v příloze diplomové práce. Navázali jsme kontakt s lektorkami vedoucími uvedené programy a od nich zjistili podrobné údaje.

Dále jsme použili dotazníkovou metodu. Zadali jsme anketu učitelům ze škol v libereckém regionu, kteří programy v galerii navštěvují. Anketa se týkala především využívání programů ve vyučování v rámci různých předmětů na 1. stupni ZŠ. Zjištěná data jsme vyhodnotili a závěry použili v praktické části jako východisko pro vlastní návrhy na využití programu v určitých vyučovacích předmětech.

Při vytváření vlastních návrhů jsme čerpali také z literatury uvedené v Seznamu literatury a našich praktických zkušeností.

2 Teoretická část

2.1 Galerie jako instituce

Galerie, známé návštěvníkům také pod názvem muzea umění, zaujímají v kulturním životě každého státu významné a nezastupitelné místo. Jejich hlavním posláním je vyvíjet systematickou činnost v oblasti ochrany, správy, rozšiřování a veřejné prezentace sbírek výtvarného umění. Tyto hlavní úkoly jsou vnímány většinou lidí jako jediné. V současné době však galerie kromě funkcí, které spadají do jejich statutu, plní i funkci vzdělávací. Zejména této vzdělávací funkci zaměřené především na děti a mládež se začíná věnovat v naší zemi během posledních let větší pozornost.

Ačkoliv jsou galerie kulturní institucí otevřenou široké veřejnosti bez rozdílu věku, více než polovinu návštěvníků tvoří děti. Některé galerie si zmíněnou skutečnost uvědomují a pokládají za velmi důležité se této věkové skupině věnovat větší měrou. Snaží se k dětem promlouvat řečí jim blízkou, prohlubovat u nich zájem o výtvarné umění a tím si je získávat a vychovávat pro budoucí návštěvy.

2.1.1 Výchovná a vzdělávací funkce galerie

Galerie jako vzdělávací instituce nabízí mnoho možností, které mohou výrazně pomoci zefektivnit školní vzdělávání. Poskytuje netradiční prostředí, setkání s originálními díly umělecké hodnoty, odborný potenciál a mnoho jiných kvalit. To vše podněcuje návštěvníky ke kreativnímu a otevřenému myšlení, současně zprostředkovává znalosti a dovednosti, jichž lze na školní půdě dosáhnout jen stěží. Některé galerie si jsou vědomy svých vzdělávacích možností, a proto se snaží navázat úzkou spoluprací se školami. Oslovují je formou aktivních galerijních programů, které seznamují žáky s expozicí galerií jiným než pouze vizuálním způsobem.

Tyto speciální programy pro školy jsou většinou označovány jako výchovně vzdělávací, ale známé jsou též pod názvem doprovodné nebo výukové. Vycházejí buď ze stálé expozice galerie, nebo jsou vytvořeny ke krátkodobé výstavě. Jejich společným rysem je interaktivita, působící jako nástroj k podnícení a usnadnění učení. Proces poznávání je zde vždy spojený s prožitkem, proto je snadnější a často samovolný. Programy mohou být součástí různých dlouhodobých projektů, zahrnujících četné tvůrčí činnosti realizované v tzv. výtvarných dílnách, nebo mohou doprovázet jednorázové akce.

Jak vyplývá z předchozího textu, jsou galerie institucí nabízející široké spektrum vzdělávacích příležitostí. Nesmíme ale zapomenout i na jejich další neméně významnou funkci a to je funkce výchovná. Prostřednictvím komunikace s uměleckým dílem se rozvíjí u dětí cítění, vnímání, myšlení, prožitek, představivost, fantazie, intuice aj., čímž se obohacuje jejich emocionální život. Nutno podotknout, že ve školách jsou procesy, jež ovlivňují citovou stránku jedince, mnohdy z různých příčin zanedbávány.

2.1.2 Historie výchovně vzdělávacích činností v galeriích

Pokusíme-li se ohlédnout zpět, na úplný začátek činnosti výchovně vzdělávacích programů v galeriích, zjistíme, že existence těchto aktivit je poměrně krátká a zdaleka se jí nevěnují všechny galerie v České republice. Záleží na individuálním přístupu jednotlivé instituce, konkrétně na iniciativě galerijních pracovníků. Na jedné straně stojí galerie, jež nabízejí řadu vzdělávacích možností, navazují spolupráci se školami, usilují o začlenění do vzdělávacího systému, a na straně druhé jsou galerie preferující pouze výstavu svých exponátů. Doprovodné programy pro školy nepovažují za důležité, chápou je jako něco okrajového, co se neslučuje s jejich hlavním posláním. Obecně můžeme říci, že vzdělávací aktivní činnosti v galerii zaujímají startovací pozici a jsou ve fázi vývoje.

Jedním z prvních počínů vedoucích k navázání bližší spolupráce se školami prostřednictvím výchovně vzdělávacích programů byla realizace programu Brána muzea otevřená. Program organizovala Nadace Open Society Fund Praha a byl zaměřený na spolupráci muzeí a galerií s místní komunitou. Mezi priority programu patřilo navázání systémové spolupráce mezi muzeem a školou. Jednalo se o velikou akci, která nejen mapovala situaci v muzeích a galeriích v České republice, ale zároveň si připravovala odborné pracovníky pro vedení různých projektů, jejichž cílem bylo zpřístupnit muzejní sbírky širší populaci, učinit návštěvu muzea či galerie přitažlivou a zvýšit výukový potenciál galerií.

Tento program probíhal v letech 1998 – 2002. V té době chtěli mnozí galerijní i muzejní pracovníci dělat něco jinak, chtěli se otevřít návštěvníkovi, ale nevěděli jak. Jako odborníci se dobře vyznali ve svých sbírkách, měli o nich množství cenných informací, ale většinou je neuměli zpřístupnit veřejnosti. Někteří nebyli pedagogicky vzdělaní, školní prostředí jim bylo vzdálené, nevěděli jaké metody použít. Proto se program Brána muzea otevřená a jeho nabídka školení setkala s velkým ohlasem účastníků.

Alexandra Brabcová, manažerka zmíněného programu uvádí v článku uveřejněném v časopise Moderní vyučování: „V rámci programu Brána muzea otevřená se podařilo uskutečnit 250 úspěšných projektů, ve kterých muzea a galerie nabízely široké spektrum aktivit svým návštěvníkům všech věkových kategorií, např. řemeslné, výtvarné a dramatické dílny, práci s pracovními listy, kurzy, soutěže nebo programy založené na objektovém a komunitním učení.“ (2004, č. 1, s.3)

Všechny projekty jsou popsány v knize Brána muzea otevřená, která vyšla na podzim roku 2003. V knize se čtenář dočte mimo jiné o akcích, které již proběhly.

Na otázku, zda budou některé z nich pokračovat, Alexandra Brabcová ve zmiňovaném článku odpovídá: „Určitě řada popisovaných programů bude pokračovat i nadále. V rámci projektu se vytvořily mechanismy, které umožní v budoucnu vymýšlet a realizovat programy nové. Konkrétní námět na vlastní projekt si zájemci určitě vymyslí sami podle obsahu muzejních sbírek a podle aktuálních pedagogických potřeb. Důležité je, že teď už mnozí

vědí, že to jde a jak na to. V mnoha muzeích byla zřízena pozice pedagogických pracovníků, krajští úředníci iniciativní činnost muzeí vítají a někde jsou ochotni ji i finančně podporovat. S muzei se naučila spolupracovat řada pedagogů, o vzdělávací akce pořádané muzei je ze strany pedagogických pracovníků velký zájem. Byly vytvořeny pevné základy pro další spolupráci. Teď je třeba na nich dále stavět.“

Programem Brána muzea otevřená prošla řada institucí, ale zdaleka se ho z kapacitních důvodů nemohly zúčastnit všechna muzea a galerie České republiky. Bohužel se tak začala prohlubovat propast mezi „poučenými“ a „nepoučenými“. Zatímco některé instituce začaly nabízet kvalitní programy pro veřejnost, jiné o nich sotva slyšely. Aby nedošlo k vytvoření oddělených skupin muzeí a galerií, vzniká síť metodických center pokračujících v aktivitách programu Brána muzea otevřená.

2.1.3 Metodická vzdělávací centra

Za účelem rozšíření a zkvalitnění galerijního vzdělávání jsou zakládána metodická vzdělávací centra, jež nabízejí konzultace a různé programy zaměřené na seznámení s galerijní vzdělávací činností. Tato centra vznikají při muzeích a galeriích. Ve své činnosti úzce spolupracují s regionálními pedagogickými centry a pedagogickými univerzitami.

Společné základní cíle metodických vzdělávacích center uvádí H. Rišlinková ve svém článku ve sborníku Acta musealia (2003, s. 19):

- „1. vytvořit školicí a konzultační střediska pro studenty, pedagogy, pracovníky muzeí a galerií, která budou pořádat semináře, dílny a další programy v daném oboru činnosti centra
2. organizovat a koordinovat výchovně vzdělávací programy u nás i v zahraničí, vytvářet databázi projektů, vydávat metodické materiály a návody pro praktickou činnost

3. začlenit spolupráci s muzei a galeriemi do rámcových vzdělávacích plánů škol v místě svého působení
4. získat na pořádané programy a poskytovaný servis akreditaci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, po jejím získání se i oficiálně stát místy nabízející celoživotní vzdělávání nejen pro pracovníky muzeí a galerií a pedagogy, ale i pro veřejnost. Cílem je, aby účastníci akreditovaných programů mohli sami kvalifikovaně připravovat a vést vzdělávací programy.
5. zobecnit vyzkoušené a ověřené kroky a postupy a jako metodické materiály je nabízet dalším institucím včetně ministerstva školství a ministerstva kultury.“

Seznam všech metodických center uvádíme v *příloze č. 1*

2.1.4 Galerie provádějící vzdělávací činnost

Z 27 galerií, které jsou členy Rady galerie ČR, jich pouze malá část vstoupila do programu Brána muzea otevřena. Z toho plyne skutečnost, že pouze v několika galeriích působí odborní pracovníci, kteří jsou schopni postavit program, jež by měl nejen dopad kulturní, ale také určitým způsobem výchovně vzdělávací. Z těchto několika galerií jsme si vybrali dvě, o kterých se budeme zmiňovat podrobněji v naší práci. Jedná se o Oblastní galerii v Liberci a Západočeskou galerii v Plzni, která je zároveň metodickým centrem. S oběma galeriemi jsme navázali kontakt a spolupráci za účelem poznání jejich vzdělávacích programů. Těmito galeriemi se obsírněji zabýváme v kapitolách 2.2 a 2.3.

Na tomto místě ještě považujeme za důležité vysvětlit několik pojmů, které v naší práci častěji používáme nebo jsou pro naše téma významné.

2.1.5 Projekt, interaktivní program a výtvarná dílna

Jednou z vhodných forem pro školní návštěvu galerie je projektová výuka, která je založena na propojení teorie s praxí, tj. na propojení procesu učení s běžným životem. O projektovém vyučování zajímavě píše Jitka Kašová v knize *Škola trochu jinak* (1995, volná citace).

Jedná se o způsob výuky vedoucí žáky k vlastním aktivním činnostem, jako je např. vyhledávání zdrojů informací, jejich zpracování, experimentování, interpretace výsledků a vyhodnocení. Podporuje individuální aktivitu, tvořivost, vzájemnou komunikaci, zodpovědnost, schopnost začlenit daný problém do více různých oblastí. Na začátku projektu je vždy stanoven cíl a hlavním úkolem žáků je najít cestu nebo cesty, jak se k němu dostat.

Projekt

- je jasně a srozumitelně navržený úkol
- k jeho vyřešení žáci směřují samostatně pouze za asistence či vhodného usměrňování učitelem
- může mít různou délku i rozsah, od jednohodinového po několikaleté
- nemusí se odehrávat jen v prostorách školy
- může zahrnovat jeden i více předmětů či oblastí
- nutnou součástí výsledku práce je prezentace, diskuze nad finálním produktem, zpětná vazba

Nedílnou součástí školního projektu v galerii jsou výstavy, které jsou doprovázeny výchovně vzdělávacím programem, který má vzbudit a prohloubit zájem dětí o výtvarné umění. Jedna z forem výchovně vzdělávacích programů, probíhajících v současné době v některých galeriích, je tzv. **interaktivní program**.

Interaktivní program

Představuje dětem umělecké dílo hravou formou a pomáhá porozumět výtvarné řeči. Je založený na aktivitě žáka.

Žák se zmocňuje uměleckého díla svou vlastní činností. Tím je působení uměleckého díla mnohem intenzivnější než při pouhém prohlížení, jak tomu bylo dosud v galeriích zvykem. Pomocí různých činností, připravených pracovníky galerie a přitažlivých pro určitou věkovou skupinu, žák poznává umělecké dílo. Uvědomuje si, jak na něho působí, zažívá určité vyvolané pocity, zkouší sám tvořit, uvědomuje si přínos uměleckých děl pro lidský život atd.

Výtvarná dílna

Činnosti dětí v galerii jsou různorodé, jak bude popisováno dále. Název výtvarná dílna se používá pouze pro vlastní výtvarnou činnost dětí v galerii, jejich práce s výtvarnými potřebami, většinou s barvami a štětci. Výtvarná dílna nemusí být vždy vázaná na výstavu, je založená na prožitku, nahrazuje mluvené slovo výtvarnou činností, seznamuje účastníky s různými výtvarnými technikami, rozvíjí pozitivní vztah k výtvarnému umění a tvoření. Může probíhat v prostorách galerie nebo pod širým nebem, např. na nádvoří galerie. Je určena pro různé cílové skupiny.

Vysvětlení důležitých pojmů uzavírá kapitolu věnovanou galeriím jako institucím, v následujícím oddíle mapujeme systém a možnosti vzdělávání ve dvou námi vybraných galeriích.

2.2 Výchovně vzdělávací programy Západočeské galerie v Plzni (ZČG)

Západočeskou galerii jsme si k bližšímu poznání vybrali na doporučení ředitelky Oblastní galerie v Liberci, paní Věry Laštovkové. Odkázala nás na odbornou pracovníci ZČG paní Marcelu Štýbrovou, která se problematikou vzdělávání v galerii zabývá hlouběji, a tudíž nám mohla poskytnout více informací. S paní Štýbrovou jsme se zkontaktovali, domluvili si schůzku a navštívili ji v galerii. Přijala nás velmi ochotně a erudovaně nás seznámila s nabízenými galerijními vzdělávacími činnostmi. Postupně nás zavedla i do celého systému vzdělávání v galerii. Z poznatků získaných během rozhovoru čerpáme v následujících kapitolách.

2.2.1 Historie a sbírky ZČG

Informaci o historii a sbírkách Západočeské galerie jsme čerpali z publikace Šárky Brůhové *Státní galerie České republiky* (1998, s. 73).

Historie: „Západočeská galerie byla zřízena v roce 1954 vyčleněním z bývalého Krajského vlastivědného ústavu. Původně sídlem v budově Krajského muzea v Plzni, vyvíjí od roku 1972 výstavní činnost v rekonstruovaném objektu bývalých Masných krámů. Roku 1975 bylo sídlo galerie přeloženo do domu č. 16 v Pražské ulici. V téže ulici č. 13 získala galerie další objekt, nyní ředitelství a výstavní síň „13“.“

Sbírky: „Sbírkový fond Západočeské galerie je soustředěn na české výtvarné umění od středověku po současnost. Obsahuje následující tematické celky: rozsáhlý soubor starého umění od gotiky přes renesanci k baroku, velkou kolekci českého umění 19. století a rozsáhlé samostatné celky v ucelené vývojové linii tvořené díly B. Kubišty, E. Filly, V. Špály, J. Váchala, F. Tichého, J. Čapka aj.“

2.2.2 Vzdělávací aktivity ke stálé expozici ZČG

Doprovodné programy jsou v ZČG vytvářeny především ke krátkodobým výstavám. Příčinou je, že galerie nemá prostory, kde by v celé šíři mohla prezentovat svoji sbírku. Sbírkou je jako celek uložena v depozitářích a různé její části se vystavují v galeriích po celé republice. V roce 2001 se po dlouhé době ZČG naskytla možnost prezentovat část expozice *České malířství 19. století* v jednom z objektů ZČG, ve výstavní síni Masné krámy, a to v časovém rozmezí dvou a půl roku. Tím se otevřela první příležitost dlouhodobě pracovat se stálou expozicí a realizovat obsáhlejší projekt zaměřený na děti a mládež.

Ke stálé expozici *Českého malířství 19. století* ZČG v Plzni byly připraveny následující doprovodné programy: realizace **souboru pracovních listů** pro čtyři cílové skupiny návštěvníků a **interaktivní program** pro MŠ a 1. až 4. ročník ZŠ. Interaktivním programům Západočeské galerie říkají v Plzni též artefiletické, protože využívají metody tzv. artefiletiky.

Jak jsme zjistili v knize *Od výrazu k dialogu: Artefiletika* (Jan Slavík, 1997, citováno volně), artefiletika je speciální obor, který se zabývá výchovou umění expresivním způsobem. V jeho rámci se klade důraz na výrazové a prožitkové komponenty výtvarného zážitku. Proto artefiletika používá jak výtvarné aktivity, tak dramatické, hudební a pohybové prvky.

Kromě výše zmíněných artefiletických programů byl vytvořen také projekt tzv. **artefiletické dílny**. Dílny se mohly, ale nemusely vázat na výstavu. Probíhaly v prostorách galerie a využívaly četných tvůrčích činností. Programů se mohli zúčastnit návštěvníci různých věkových skupin. Od dětí z mateřské školy přes středoškoláky až po dospělé – učitele, vychovatele a galerijní pracovníky. Studenti Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni je mohli absolvovat v rámci tzv. galerijní praxe. Děti mohly přicházet v rámci školních tříd i v doprovodu rodičů. Vzhledem k tomu, že si galerie zvolila ve svých programech artefiletický přístup, který dává možnost zpracovávat vizuálně viděné nejen výtvarným způsobem (na zážitek zprostředkovaný výtvarným dílem následuje reakce formou dramatickou, hudební či pohybovou), jsou programy vhodné též pro děti s určitým

handicapem. Galerie vytvořila přímo i speciální programy pro handicapované děti, např. **haptické výstavy** pro nevidomé děti, dále **speciální programy** na vyplnění volného času pro rómské děti a navázala spolupráci s Diagnostickým ústavem a Dětským domovem v Plzni.

2.2.3 Systém vzdělávání v ZČG

Klíčovou osobou vzdělávacího systému Západočeské galerie v Plzni je paní Marcela Štýbrová. Působí jako odborný pracovník, je autorkou koncepce vzdělávacích programů a zároveň plní funkci lektorky Metodického centra výchovně vzdělávacích aktivit Západočeské galerie v Plzni. Vzdělávání v mimoškolním galerijním prostředí se věnuje již řadu let a v současné době realizuje vzdělávací semináře pro učitele, které jsou akreditovány Ministerstvem školství ČR, tudíž se jich učitelé mohou účastnit v rámci dalšího vzdělávání učitelů.

Na seminářích se učitelé dozvídají o tom, jak mohou spolupracovat s galerií, jak vypadá interaktivní program a jaké metody se v něm využívají. Naučí se takový program vytvořit a zároveň využívat mezipředmětových vztahů (výtvarná výchova, literatura, hudební výchova, dějepis...).

Paní Štýbrová vybudovala síť třech pilotních škol v Plzni. Na těchto školách jsou pětičlenné týmy učitelů, které na semináře docházejí. Semináře jsou zaštitěny kvalitními lektory Výzkumného ústavu pedagogického. Štýbrová nám při naší návštěvě a společném rozhovoru na dané téma sdělila: „Po absolvování semináře budou učitelé umět využívat galerijního prostředí, ale to takovou formou, kdy dostanou od galerie nabídku výstav, a učitelé na základě této nabídky sami přijdou do galerie s návrhem vlastního aktivního programu, který mohou konzultovat s galerijní pracovnící, jež zná školní prostředí a je seznámena s RVP ZV. Budeme tady jako zázemí konzultační, metodické a organizační.“

Vzdělávací semináře pro učitele pokládá Štýbrová za velmi důležité, je si vědoma toho, že spousta učitelů neumí hodinu postavit na zážitku,

využívat prvky artefietiky a návštěvu galerie považují pouze za lepší výlet typu „děti, podívejte se“. Paní Štýbrová uvádí: „V programech si klademe za cíl, prožít je aktivně nejenom s dětmi, ale i s učiteli. Chceme předcházet situacím, kdy učitelé přivedou třídu a sami programu pouze pasivně přihlížejí, v horším případě čtou noviny nebo dokonce z galerie odejdou vyřídit si své soukromé záležitosti.“

Přestože vzdělávání učitelů v Západočeské galerii v Plzni je teprve ve fázi tvorby, vyjadřuje paní Štýbrová uspokojení nad jeho dosavadním průběhem. Uvedený způsob spolupráce galerie a učitelů by měl plně fungovat, až budou Rámcové vzdělávací programy realizovány plošně, tzn. v roce 2007, kdy budou povinné pro celou republiku.

2.2.4 Příprava učitelů v ZČG

V tomto článku popíšeme jakým způsobem byli seznámeni vybraní učitelé v Plzni se dvěma konkrétními doprovodnými programy a jakým způsobem byli systematicky připraveni je aktivně využít.

První program nese název **Soubor pracovních listů k výstavě České malířství 19. století ve sbírce ZČG v Plzni.** *(Pro ilustraci uvádíme kopii pracovních listů pro 1. – 3. ročník ZŠ v příloze č. 2).*

Jednalo se o volné dvoulisty z křídového papíru, určené podle barev čtyřem cílovým skupinám dětí a mládeže od 6 do 18 let a jejich pedagogům jako metodická pomůcka k aktivní práci s expozicí. Štýbrová vytvořila koncepci pracovních listů a o jejich obsahu říká: „Jsou uzpůsobeny tak, aby děti mohly pracovat aktivně (formou hry) přímo v expozici. Dále aby byly využity mezipředmětové vztahy, aby děti prožily zážitek a navíc, aby byly hezké, protože snad jedině tak děti po odchodu z galerie papír nezmuchlají a nehodí do koše. Listy odpovídají věkovým schopnostem a vědomostem žáků,

slouží učiteli jako vodítko a nabízí metody, které se mohou uplatnit i ve školní praxi.“

Dále nám paní magistra popsala propagaci pracovních listů: „Když byly listy hotové, pořádali jsme seminář pro učitele VV ze všech typů škol v Plzni a plzeňském kraji. Semináře se zúčastnili autoři listů paní Marie Zichová a pan Rudolf Podlipský a společně jsme vysvětlili, jak jsou jednotlivé listy koncipovány a jakým způsobem mohou v expozici pracovat. Každý učitel dostal jedno pare pro sebe, aby se s ním seznámil. Měl možnost volby, zda je využije nebo nevyužije. Pokud využije, může s listy pracovat ještě dál ve škole, připraví si děti na návštěvu galerie, domluví si s kolegou blokovou výuku a spojí si např. VV s ČJ nebo HV. To už záleželo na nich. My jsme jim předali hotový materiál a připravili pro ně školicí semináře. Učitelé rozhodovali, zda přijdou se skupinou žáků do galerie. Důležité bylo si předem telefonicky objednat termín návštěvy, nahlásit školu, počet dětí a třídu. Já jsem připravila na vrátnici odpovídající počet pracovních listů a skupina si pak jen zaplatila symbolické vstupné a mohla setrvat jak dlouho chce. Pracovní listy obdržela zdarma, protože se jednalo o grantový projekt. Dále už bylo v režii učitele, jak bude s dětmi pracovat.“

Druhý program se nazýval **Interaktivní program v expozici Českého umění 19. století ZČG v Plzni.**

K účasti interaktivního programu byla stanovena podmínka. Učitelé museli absolvovat artefietickou dílnu. Náplní celodenní dílny (od 9 do 16 hod.) bylo seznámit účastníky formou semináře se základními principy interaktivního programu a absolvovat interaktivní program stejně jako děti, celý se všemi variantami pro různé věkové skupiny. Zároveň byl proveden metodický rozbor scénáře programu. Ve vzniklé diskusi se upravily některé úkoly problematické zvláště pro handicapované děti. Výsledkem celodenní dílny byl učitel aktivně připravený na to, aby přišel se svou školní skupinou na výstavu, realizoval program a navázal na něj ve škole.

Na námi položenou otázku, jaký byl na programy ohlas, paní Štýbrová odpovídá: „Učitelé reagovali nadšeně, byli rádi, že jim ředitelé dali možnost

přijít na tento seminář a konstatovali, že je to vlastně jediný seminář za celý rok, co měli v rámci dalšího vzdělávání.“

Na všechny typy programů přicházely školní skupiny dle předem stanoveného harmonogramu. V galerii byl k tomuto účelu pravidelně vyčleněn dopolední blok, zpravidla vždy v úterý, včetně úpravy otevírací doby pro veřejnost až od 11 hodin. Délka jednoho programu se pohybovala od 2,5 až 3 hodin v případě předškoláků a 3,5 až 4 hodin v případě školáků.

Shrnutí:

Školení či příprava učitelů probíhá takovým způsobem, že tito učitelé jsou posléze schopni připravit si program na jakoukoli výstavu sami, pouze s pomocí pracovních listů poskytnutých galerií. Tento typ organizace má mimo jiné přednost v tom, že učitel může žáky na program vhodně připravit předem ještě ve škole a může ho také následně využít v různých předmětech, jelikož ho sám dobře zná.

Vzhledem k tomu, že počet učitelů, kteří byli v Plzni připraveni na absolvování programů, je zatím velice nízký – je jich pouze 15, je podle našeho názoru zatím vynaloženo příliš mnoho sil na relativně malý výsledek. Každý učitel totiž přijde do galerie většinou jen s jednou svou třídou. Považovali bychom za prospěšné, kdyby galerie měla v zásobě více programů, které by mohli proškolení učitelé postupně se svou třídou navštívit nebo kdyby vyškolení učitelé navštěvovali programy pravidelně s různými skupinami. V případě druhé možnosti by ovšem zmizela výhoda znalosti kolektivu třídy učitelem, což je jeden z výrazných přínosů plzeňské organizace. Učitel, který zná své žáky, na ně může působit daleko intenzivněji než lektorka, která je vidí poprvé.

V následující kapitole popíšeme další typ vzdělávacích programů, který probíhá v Oblastní galerii v Liberci.

2.3 Výchovně vzdělávací programy Oblastní galerie v Liberci (OGL)

Vzhledem k tomu, že jsme nenalezli žádnou literaturu, která by nás podrobněji seznámila se základními principy v oblasti vzdělávání liberecké galerie a pomohla nám proniknout do jejího systému, museli jsme získat potřebné informace jinou cestou.

Docházeli jsme do galerie průběžně po dobu dvou let. Zúčastnili jsme se několika doprovodných programů k proměnným výstavám a navázali jsme spojení s lidmi, kteří se v této oblasti pohybují. Jednou z nich byla i ředitelka galerie Věra Laštovková a galerijní pracovnice Petra Křečková.

Pouze následující informace o historii a sbírkách OGL čerpáme opět jako v případě Západočeské galerie z publikace Š. Brůhové (1998).

2.3.1 Historie a sbírky OGL

Historie: „Budova galerie se nachází v těsné blízkosti libereckého zámku. Byla postavena v letech 1871 – 1872 podle plánů libereckého stavitele Gustava Sacherse pro Johanna Liebiega mladšího, spolumajitele největšího textilního podniku na Liberecku. V roce 1945 byly do novorenesanční vily rodiny Liebiegů přestěhovány sbírky výtvarného oddělení Severočeského muzea a budova zpřístupněna veřejnosti jako galerie. V roce 1953 se osamostatnila od muzea a stala se krajskou galerií, po novém územněsprávním rozdělení země byla přejmenována na Oblastní galerii.“ (Brůhová, 1998, s. 45)

Sbírky: „V současné době jsou v galerii přístupné tři stálé výstavy – kvalitativně vyrovnaná kolekce nizozemského malířství 16. až 18. století, obsahující díla tzv. malých mistrů, expozice francouzské krajinomalby 19. století (díla příslušníků tzv. barbizonské školy a kolekce obrazů Eugéna

Boudina) a expozice českého umění 20. století, která je koncipována chronologicky od přelomu století po současnost. V grafickém kabinetu a v sálech přízemí jsou pořádány proměnné výstavy.“

2.3.2 Vzdělávací aktivity v OGL

Stěžejní postavení mezi vzdělávacími činnostmi v liberecké oblastní galerii zauímají výchovně vzdělávací programy doprovázející krátkodobé tzv. proměnné výstavy (doba trvání výstavy 1 až 3 měsíce). Programy jsou určeny především dětem mateřských, základních a středních škol, ale účastnit se jich mohou i učitelé, rodiče s dětmi nebo jiní návštěvníci.

Ačkoli OGL disponuje rozsáhlou stálou expozicí výtvarného umění, doprovodný program k ní vytvořen není. K bližšímu seznámení s expozicí pořádá galerie přednášky, avšak jedná se pouze o akce jednorázové, předem objednané, které využívají především studenti středních a vysokých škol. Do budoucna by měly být ke stálé expozici vytvořeny pracovní listy (zatím jsou ve fázi přípravy), s nimiž budou moci návštěvníci sami pracovat a tím se seznamovat zábavnou formou s vystavenými obrazy. Školám se tak rozšíří nabídka možností, jak využít galerii k obohacení výuky.

V rámci galerijních aktivit se každou středu koná kroužek výtvarné dílny, určený předškolním a školním dětem. V létě o prázdninách se výtvarná dílna realizuje formou výtvarného příměstského tábora, který trvá dva týdny. Tábora se mohou účastnit děti ve věku od 9 do 14 let. Děti využívají všechny prostory galerie (prostory expozice, nádvoří, dvůr) k tvůrčí činnosti, během níž se nejen seznamují s různými výtvarnými technikami, ale užívají si i potěšení a zábavu.

2.3.3 Funkce galerijního pracovníka

Edukativní činnosti v OGL se zabývá galerijní pedagog. Během posledních dvou let došlo k personální změně v této funkci. Dlouhou řadu let ji vykonávala paní Fibrichová. Když odešla do důchodu, vystřídalaly se v galerii ještě dvě pracovnice. V současné době je galerijním pedagogem slečna Křečková.

Funkce galerijního pedagoga v OGL obnáší mnoho zodpovědné práce. Osoba, jež se této funkce zhostí, by měla umět mimo jiné komunikovat s veřejností a měla by mít organizační schopnosti. Slečna Křečková má navíc v sobě tvůrčího ducha a svoji funkci vykonává s velikým nasazením.

Galerijní pedagog v rámci náplně své práce vymýšlí doprovodné programy k proměnným výstavám (pokud nenastane případ, že doprovodný program k pořádané výstavě je již vytvořený jinou galerií a OGL ho převezme s výstavou). Dále se stará o jejich finanční stránku, komunikuje s médii a se školami, pravidelně je informuje o konaných akcích. Také realizuje přednášky ke stálé expozici, jejich počet je však dosti omezený. Jedná se většinou o nárazové akce. V doprovodných programech působí jako lektorka. V případě jejího nadměrného vytížení jsou externě najímáni studenti pedagogické fakulty, kteří galerijní pracovníci ve funkci lektorky zastoupí. Kromě těchto činností se slečna Křečková věnuje různým administrativním záležitostem. Za velmi přínosnou považujeme archivaci všech akcí pořádaných v galerii, které před nástupem slečny Křečkové nebyla připisována patřičná pozornost.

2.3.4 Systém vzdělávání v OGL

V této kapitole krátce popíšeme, na jakém principu funguje systém doprovodných programů k proměnným výstavám OGL. Využíváme přitom informací získaných při opakovaných návštěvách galerie, dále čerpáme z rozhovoru s paní ředitelkou Věrou Laštovkovou.

Obecně platí stejné zásady. Jestliže v galerii probíhá výstava a je k ní vytvořený doprovodný program, kontaktují se školy, aby se jim poskytly potřebné informace. Školy obdrží od galerie pozvánku, která stručně představuje výstavu a seznamuje učitele s koncepcí doprovodného programu. Jsou určeny termíny návštěv, na které se mohou učitelé telefonicky objednávat. Termíny jsou většinou přizpůsobené požadavkům učitelů. Ti mají zájem především o dopolední hodiny, proto první doprovodný program začíná už v 8.30. Oficiálně se galerie otevírá návštěvníkům až v 10.00 hod. Předpokládaná délka programu je hodina a půl a školy na něj mohou chodit od pondělí do pátku. Objedná-li se učitel se svojí třídou na program, pak se jich po příchodu do galerie ujme lektorka, která je provede výstavou a realizuje s nimi celý doprovodný program.

Na otázku, jakého programu, určeného k bližšímu seznámení s výstavou, může učitel s dětmi využít, přijde-li do galerie neohlášený, nám odpovídá paní ředitelka OGL: „Pokud není skupina ohlášená, tak je v podstatě na paní učitelce, jak si děti výstavou provede a co jim k tomu řekne. Ale taková situace prakticky neexistuje, protože žádný pedagog se nebude navíc připravovat ještě na to, aby uměl k výstavě fundovaně promluvit. Výjimečně se takoví pedagogové najdou, ale je jich strašně málo.“

Zajímala nás i finanční stránka věci, konkrétně kdo programy financuje a zda školy přispívají nějakou částkou.

Paní ředitelka nám sdělila: „Všechno bohužel financuje galerie. Jestliže má program k něčemu vypadat, tak to není levná záležitost. Jde o velikou částku, za kterou už bychom mohli koupit umělecké dílo do sbírky, kdybychom ji neinvestovali do programu. Takže my žádáme o různé granty, ale vesměs programy financujeme ze svého rozpočtu.“

Od škol vybíráme na konkrétní výukové programy symbolickou částku např. 10,- Kč na žáka nebo 30,- Kč na třídu, pokaždé je to jinak, abychom měli alespoň na papíry, pastelky a vodovky, co nám děti vymalují.“

2.3.5 Příprava učitelů v OGL

V liberecké galerii nebývalo zvykem seznamovat učitele s průběhem programu nějakým jiným způsobem, než pouze prostřednictvím propagačního listu. Propagační list poskytoval základní informace o výstavě a doprovodném programu, ale neumožňoval pedagogům důkladnější přípravu dětí na návštěvu výstavy. První pokusy o navázání bližšího kontaktu s pedagogy jsme v OGL zaznamenali až během posledních měsíců.

V případě výukového programu k výstavě scénografa Jaroslava Maliny, (doba konání výstavy 1.2.-13.3.2005), byla galerijní pracovnící slečnou Křečkovou zorganizována schůzka pedagogů, která neměla mít jen informativní charakter. Cílem schůzky bylo, aby si učitelé program aktivně prožili, předem vyzkoušeli a na základě nabytých zkušeností mohli děti ve škole lépe připravit na návštěvu výstavy.

Slečna Křečková, lektorka programu a organizátorka schůzky, o jejím průběhu říká: „Rozeslali jsme učitelům buď e-mailem nebo poštou pozvánky na schůzku. Poslali jsme je do všech námi evidovaných mateřských, základních a středních škol v libereckém kraji. Při zahájení výstavy se konala generálka programu, které se měli účastnit právě ti pozvaní učitelé. Chtěli jsme dát učitelům možnost se na program připravit a následně na něj navázat. Původně jsme měli připraveno, že se učitelé rozdělí na skupiny stejně jako děti a vyzkouší si zadané úkoly, ale protože jich přišlo zoufale málo, asi pět, tak jsme program nedělali.“

Zeptali jsme se na důvod tak malé účasti. Slečna Křečková se domnívá: „Myslím si, že učitelé na tento způsob spolupráce s galerií nejsou zvyklí. Je to pro ně něco nového. Někdy bývá příčinou nechuť vytvořit si na schůzku čas a jindy se pozvánky zaslané do škol nedostanou do rukou té správné osoby. V našem případě se jedná obvykle o učitele výtvarné výchovy.“ Položili jsme slečně Křečkové další otázku: „Plánujete výhledově učitele víc zapojit k aktivní spolupráci, nezamýšlíte se nad tím, že by se učitel mohl zapojit i do přípravy koncepce programu?“ Slečna Křečková odpovídá: „Ne, to neplánujeme, momentálně to není v našich silách. A myslím si, že by reakce učitelů byla vesměs záporná.“

Shrnutí:

V Oblastní galerii Liberec pracuje s dětmi při programu lektorka. Učitelé samotnému je ponecháno na rozhodnutí, jestli bude jen udržovat kázeň dětí nebo se zapojí aktivněji. Vzhledem k délce programů a jejich konání v každý školní den, je možné, aby se programu zúčastnilo velké množství škol, většinou jsou zatím uspokojeni všichni zájemci.

2.4 Srovnání programů v ZČG a OGL

Výchovně vzdělávací programy ZČG v Plzni a OG v Liberci se shodují v několika rysech. V obou galeriích jsou programy zaměřené především na děti a mládež a jsou vytvořeny k výstavám. Spojuje je interaktivita, která povzbuzuje aktivitu dětí a umožňuje pomocí vhodných činností dětí poznání určité oblasti výtvarného umění. V obou galeriích shodně konstatují kladné reakce dětí i učitelů na průběh programů.

Základní rozdíly mezi oběma galeriemi vidíme v pojetí výchovně vzdělávacích programů, v jejich způsobu prezentace. Zatímco v ZČG je nejprve vzděláván učitel a ten pak vzdělává své žáky v galerii sám, v OGL přijde učitel se školní skupinou na program nepřipraven a vzdělávací role (role lektora programu) se ujme galerijní pedagog. Z toho vyplývá, že učitelé v Plzni mohou s dětmi na dané téma pracovat už předem ve škole, kdežto učitelé v Liberci mohou na program navázat až po jeho absolvování.

Liší se i míra aktivního zapojení učitelů do programu. ZČG si klade za cíl prožít programy aktivně i s učiteli, OGL od nich aktivitu nevyžaduje.

Rozdíly jsme zjistili také v časové realizaci. Délka programu v ZČG je 2,5 až 4 hodiny (záleží na věkové kategorii), délka programu v OGL je 1,5 hodiny.

K návštěvám školních skupin je v ZČG vyhrazeno pouze úterní dopoledne, během něhož se programu zúčastní pouze jedna školní skupina. V OGL se termíny návštěv snaží přizpůsobit požadavkům škol a nabízejí každý den, od pondělí do pátku, 4 bloky programu. Z toho vyplývá, že OGL zpřístupňuje program většímu počtu skupin.

3 Praktická část

V úvodu praktické části popisujeme tři výchovně vzdělávací programy, jež proběhly během posledních dvou let v liberecké Oblastní galerii. V další části zjišťujeme využití těchto konkrétních galerijních programů při vyučování na I.stupni ZŠ. Zjištění provádíme dotazníkovou metodou (anketou). Spolupracujeme přitom s libereckými učiteli, kteří se svou třídou zmíněné programy absolvovali. Získané údaje vyhodnocujeme a na jejich základě a z vlastní praxe formulujeme možnosti využití programů ve vyučování.

3.1 Výchovně vzdělávací programy v OGL

Oblastní galerie v Liberci realizovala od počátku roku 2003 několik výchovně vzdělávacích programů (*příloha č. 3*). Převážná část programů se vázala k probíhajícím výstavám. Z těchto programů jsme zvolili tři, které popíšeme v následujícím oddíle. Námi vybrané programy se od sebe tematicky a obsahově liší. Jejich variabilita nám umožňuje postihnout více vzdělávacích oblastí k formulování možností využití galerijních programů ve vyučování. Vzniká tak prostor pro tvorbu mostů mezi různými vyučovacími předměty.

Popisovaných programů jsme se zúčastnili jako nezávislí pozorovatelé, což je dle našeho názoru důležité z hlediska objektivního pohledu. Ačkoliv hlavním předmětem naší práce není program zhodnotit, uvádíme na závěr stručné vlastní hodnocení jeho průběhu. Zhodnocení z pohledu učitelek, které program navštívily, zmiňujeme v kapitole 3.2.6.

3.1.1 Barevné proměny

Program umožňoval dětem proniknout do „světa barev“. Děti si během programu prohlédly výstavu barevných pigmentů, seznámily se symbolikou a působením barev na člověka. Ve výtvarné dílně děti samostatně tvořily. Hrály si s barvami, míchaly jejich různé odstíny. Programem provázela liberecká výtvarnice Iva Ouhrabková, která byla též autorkou koncepce programu.

Iva Ouhrabková je jedna z předních českých keramiček a sochařek. Proslavila se svým neotřelým přístupem k hlíně, kdy z ní netvoří jen hrnečky či vázy, ale také sochy, objekty a zajímavé obrazce. Vytvořená hliněná díla okouzlují na výstavách u nás i v Evropě.

Cílová skupina programu:

1. a 2. stupeň ZŠ, SŠ

Časová realizace:

6. října – 28. listopadu 2003

předpokládaná délka programu – 2 vyučovací hodiny

Místo realizace:

v prostorách výstavních síní OGL, v přízemí ve východním křídle galerie

Personální zajištění:

autorky programu: I. Ouhrabková, I. Vykypělová

technické a propagační zázemí: B. Fibrichová

Co program nabízí:

- setkání s umělcem, výtvarnicí Ivou Ouhrabkovou
- seznámení s teorií barev přitažlivou, zábavnou formou
- praktickou výtvarnou činnost
- společné zážitky dětí a učitele v nezvyklých prostorách a jiném mimoškolním kontextu

Cíl programu:

- naučit návštěvníky rozlišovat barvy základní, vytvářet barvy druhotné (sekundární) a umět míchat různé jejich odstíny

Popis programu (scénář):

(fotografie k programu - viz příloha č. 5)

- 1) V úvodu programu navazuje lektorka Iva Ouhrabková s dětmi kontakt. Představuje se jim a vítá je ve světě barev. Vypráví jim krátkou indiánskou pohádku, jak by vypadal svět smutně, kdyby byl bez barev.
- 2) Dále je pozornost dětí soustředěna k velikému oknu, poskytující výhled na nádvoří galerie. Okno je pomyslně rozděleno na tři části, přičemž každá část je potažena průhlednou barevnou fólií. Modrou, žlutou a červenou. Děti se dívají ven přes jednotlivé fólie a sdělují své dojmy. Např. přes modrou fólii je pohled studený, jako v noci, přes žlutou teplý, jako když svítí sluníčko
- vzniklo první rozdělení barev (teplé a studené)
- 3) Postupuje se do druhého sálu. Zde je zhasnuto. Děti upínají zrak na řadu různobarevných lahviček, ale vzhledem k přitmě nevidí lahvičky dobře. Lektorka pokládá otázku. Co potřebujeme k tomu, abychom viděli barvy? (Oči a světlo). Rozsvítí a děti mají za úkol vybrat si jednu z vystavených lahviček, která se jim nejvíce líbí. Pokud si více dětí vybere tutéž barvu, mohou vytvořit skupinku. Následně si o každé barvě společně povídají, děti popisují co jim daná barva připomíná, jaké v nich vyvolává pocity (*obr. 1, 2*).
Např. bílá – připomíná sníh, Vánoce, prskavky, děti pociťují zimu, radost. Připomíná jim také nemocnici a vyvolává nepříjemné pocity, strach.
- 4) Ve třetí místnosti jsou v několika skleněných vitrínách vystavené barevné prášky, pigmenty. Děti si je prohlíží a vybírají v jejich očích ty nejhezčí. Lektorka poutavě vysvětluje - na příkladu pravěkého lovce - užitečnost pigmentů. Hovoří o barvách přírodních a umělých (*obr. 3*).
- 5) Následuje poslední prostorná místnost, určená pro tvůrčí činnost dětí. Děti se zde učí míchat různé barevné odstíny.

Pracují s temperou, ale pouze se základními barvami (žlutá, modrá, červená). Z těchto barev pak vytvářejí barvy druhotné (zelenou, oranžovou, fialovou), poznávají i barvy doplňkové (*obr. 4*). Učí se tónovat, zesvětlovat pomocí bílé a přitmavovat pomocí černé barvy. Barvy míchají na paletě a širokým plochým štětcem je nanášejí na čtvertku. Malují puntíky a podle zvolené barvy vytvářejí např. jahodová nebo borůvková království. Děti se přesvědčují, že téměř všechny barvy mohou být namíchaný ze základních barev (*obr. 5, 6*).

- 6) V závěru programu lektorka rekapituluje, co se děti naučily. Kontrolními otázkami zjišťuje, zda děti umí namíchat např. barvu šedou nebo růžovou. Zadává též úkoly, které ověřují, zda se děti naučily rozlišovat barvy základní, druhotné, doplňkové, barvy studené a teplé (*obr. 7, 8*). Dále hodnotí vzniklá díla a přitom zdůrazňuje jejich originalitu, neboť každý žák přidával jiný podíl barev, tudíž vznikla široká škála odstínů.

Hodnocení programu:

Teoretická i praktická část programu byla vyvážená. Ve výtvarné dílně si děti užily nejvíce zábavy, na výtvarné aktivity měly dostatek času. Pracovaly se zájmem, radovaly se z vlastního výtvarného vyjádření. Po absolvování programu děti uměly rozlišovat základní, druhotné a doplňkové barvy. Naučily se vytvářet různé barevné odstíny těchto barev pomocí techniky temperových barev. Ačkoliv míchání odstínů barev je jedna ze základních činností výtvarné výchovy, v běžné praxi se s ní setkáváme jen zřídka. Děti ve vyučování používají barvy přímo z tuby a nejsou učiteli cíleně vedeny k jejich míchání. Učitelé upřednostňují sady temperových barev s již předem namíchanou širokou škálou barev a odstínů.

3.1.2 Malování z duše – pohádková nůše

Interaktivní doprovodný program vytvořený k výstavě ilustrací významné české výtvarnice Lucie Dvořákové. Prostřednictvím hravých a přitažlivých úkolů se děti seznámily s díly přední dětské ilustrátorky.

Lucie Dvořáková působí na výtvarné scéně přes dvacet let. Ilustrovala řadu známých knížek i seriálů pro děti a podílí se také na kresleném obsahu dětských časopisů Sluníčko a Mateřídouška.

V rámci výstavy byla (kromě doprovodného programu) připravena beseda pro veřejnost s autorkou Lucií Dvořákovou. Děti se jí mohly zúčastnit v doprovodu rodičů. Během besedy měly děti možnost tvořit. Malovaly obrázek na téma, které jim paní Dvořáková zadala. Sama autorka přitom dětem ukázala, jak maluje obrázek ona. Na závěr se všechny obrázky dětí vystavily. Paní Dvořáková vybrala tři nejhezčí a jejich autorům darovala obrázek ze své sbírky.

Cílová skupina programu:

MŠ, 1.stupeň ZŠ

Časová realizace:

18. prosince 2003 – 8. února 2004

předpokládaná délka programu 1,5 hodiny

Místo realizace:

program se uskutečnil ve výstavních síních OGL, v grafickém kabinetu v prvním patře

Personální zajištění:

autorky programu: paní Fibrichová, paní Kašparová, střídaly se jako lektorky

Co program nabízí:

- setkání s originálními díly umělecké hodnoty
- vyzkoušení různých druhů aktivit, umožňující hlubší zážitek ze zkoumaného díla

- společné zážitky dětí a učitele v nezvyklých prostorách a jiném mimoškolním kontextu

Cíl programu:

- vytvořit komunikační prostor mezi uměleckým dílem a žákem
- poznat ilustrace Lucie Dvořákové „jinak“ a soustředěněji než pouhým „díváním“

Popis programu (scénář):

(fotografie k programu – viz příloha č. 6)

V úvodu programu lektorka hovoří s dětmi o významu galerie, o jejím úkolu schraňovat obrazy – originály. Vysvětluje pojem originál a upozorňuje, že prostřednictvím dnešní výstavy se děti seznámí s obrázky - originály od Lucie Dvořákové.

Děti si jdou výstavu prohlédnout. Lektorka vstupuje do prohlídky a poukazuje na to, čeho si mají všimat. S dětmi neustále komunikuje, vybízí je k dialogu. Přibližně po 5 minutách se všichni odebírají do zadních prostorů výstavy a usedají na připravené podložky. Zde jsou děti seznámeny s úkoly, jež budou k jednotlivým obrazům plnit. Každý úkol má své stanoviště a každý se váže k nějaké vystavené ilustraci. Děti vytvoří tři skupinky a postupně se u všech úkolů vystřídají. Ještě dříve, než se žáci rozutíkají vstříc novým poznáním, předčítá jim lektorka pohádku - Jak stařeček měnil až vyměnil. Pohádka souvisí s prvním úkolem.

Úkoly:

- 1) POHÁDKA** – při tomto úkolu se ukáže, jakou mají žáci paměť a jak byli při čtení pohádky pozorní. Na stolku jsou připravené papíry s kolonkami, do kterých budou děti kreslit všechna zvířátka a věci, které stařeček vyměnil za hroudu zlata. Do poslední kolonky mohou namalovat to, za co by ony vyměnily hroudu zlata *(obr. 1)*
- 2) ČTYŘI ROČNÍ OBDOBÍ** - úkol se vztahuje ke čtyřem vystaveným obrázkům s ročním obdobím. Nejdříve si děti vybírají z kousků barevných fólií barvu, o které si myslí, že se nejvíce hodí k danému

ročnímu období. Např. modrá – hodí se k zimě. Zároveň hovoří s lektorkou nebo učitelkou o změnách v přírodě, jež s sebou dané období přináší.

Dále si děti hrají s výstřižky jednotlivých obrázků (z jejich kopií). Pokoušejí se je skládat a přiřazovat ke správnému obrázku.

3) HÁDANKY – na malém stolečku leží papíry A4, na nichž jsou napsané hádanky. Děti si hádanky přečtou a snaží se je uhodnout. Pokud neznají odpověď, mohou se jít podívat na obrázky, které k hádankám patří (*obr. 2*). Např. Kdo se plazí po zemi a přeci se neušpiní? Stín.

4) RÝMOVAČKA - na tomto stanovišti měly děti za úkol tvořit rýmy k říkance Kolik tet má Agáta? Agáta měla několik tet. Jejich jména byla napsaná na lístečkách (Žofie, Malvína, Týna, Natálie, ...). Děti si říkanku četly a doplňovaly vhodné rýmy – jména tet (*obr. 3*).

Např. Naše malá Agáta, spadla ráno do bláta. To je ale patálie, volá teta ... (Natálie).

5) SKLÁDANKA – zadaný úkol se vztahuje k příběhu Aprílový výlet z knížky Jiřího Žáčka Nesedejte na ježka. (Kniha je k dispozici k nahlédnutí). Příběh vypráví o klukovi Prokopovi, který se prokopal až k protinožcům. Děti mají nejdříve uhádnout, kam se Prokop prokopál. Náповědou je, že typické zvíře pro tuto zemi je klokan (Austrálie). Potom si mohou chvilku pohrát. Skládají rozstříhanou kopii obrázku o klukovi Prokopovi. Obrázek má tvar zeměkoule (*obr. 4*).

6) ŘÍKANKY - na malých lístečkách jsou napsané říkanky. Úkolem je nalézt příslušnou ilustraci nebo-li vystavovaný obrázek, který se hodí k textu na lístečku (*obr. 5*).

7) Poslední úkol byl obtížnější, proto nebyl povinný. Děti si přečetly vyňaté úryvky ze Starých řeckých bájí a pověstí a přiřazovaly k nim vhodné ilustrace (*obr. 6*).

Hodnocení programu:

Děti vydržely být v prostorách galerie aktivní téměř dvě hodiny. Neměly přestávku a nepozorovali jsme známky únavy či nudy. Zábavné úkoly umožnily dětem seznámit se s rukopisem dětské ilustrátorky Lucie

Dvořákové, hlouběji poznat její tvorbu. Zároveň se děti nenásilnou formou učily naslouchat druhým lidem a komunikovat s nimi, rozvíjely si tvořivé a výtvarné schopnosti, logické myšlení i myšlení obecně. Celkový dojem z programu byl velice kladný.

Děti měly také možnost se osobně setkat s autorkou výstavy, Lucií Dvořákovou, která navštívila libereckou galerii v rámci tvořivé besedy.

3.1.3 Do divadla zadními vrátky (DZV)

Doprovodný program vytvořený k retrospektivní výstavě tvorby výtvarníka a scénografa Jaroslava Maliny.

Jaroslav Malina je významný český scénograf a výtvarník, který v 60. – 70. letech působil v libereckém divadle F. X. Šaldy. Přestože je pan Malina již v pokročilém věku, stále aktivně tvoří.

Cílová skupina programu:

MŠ, ZŠ, SŠ

Časová realizace:

1. února - 13. března 2005

předpokládaná délka programu 1,5 hodiny

Místo realizace:

prostory výstavních síní OGL, přízemí, východní křídlo

Personální zajištění:

autoři programu: manželé Jan a Martina Svobodovi

technické a propagační zázemí: Petra Křečková

lektoři programu: Petra Křečková, studentky z KPV FP TU v Liberci

Co program nabízí:

- setkání s originálním dílem umělecké hodnoty
- praktickou tvůrčí činnost
- společné zážitky dětí a učitele v nezvyklých prostorách a jiném mimoškolním kontextu

Cíl programu:

- poznat vystavená díla výtvarníka Jaroslava Maliny „jinak“ a soustředěněji, než pouhým „díváním“
- vlastní tvůrčí činností proniknout do oblasti scénografie

Popis programu (scénář):

(fotografie k programu – viz příloha č. 7)

Při příchodu do galerie děti obdrží speciální vstupenky, které slouží jako jednoduché pracovní listy. Na vstupenkách je stručně představen výtvarník a scénograf Jaroslav Malina, dále se blíže popisuje náplň práce scénografa. Součástí vstupenky jsou detaily (výřezy) deseti vystavovaných obrazů.

V úvodu lektorka seznámí děti se základními pravidly chování v galerii. Následně hovoří o autorovi výstavy Jaroslavu Malinovi a vysvětluje, kdo je to scénograf. Po stručném představení průběhu programu vyzývá děti, aby si prohlédly expozici a vyhledaly obrazy, jejichž detaily mají na vstupence. V této první části programu se děti pohybují samostatně, pouze za dozoru paní učitelky.

Po skončení prohlídky se děti shromáždí v zadních prostorách výstavních síní, v tzv. výtvarné dílně. Zde je čekají čtyři oddělená pracoviště: kostýmní, maskéřská, scénografická a světelná dílna. Lektorka se ujímá slova a dětem sděluje, že si na tomto místě mohou vyzkoušet práci scénografa, mohou si zahrát na pana profesora Malinu. Děti budou rozděleny do čtyř skupin, avšak téma budou zpracovávat společně. Vybrán byl příběh Mastičkáře k filmu Straka v hrsti.

Před vlastní tvůrčí činností jsou děti motivovány zvukovou nahrávkou. Poslechly si čtený úvod příběhu Mastičkáře s vypíchnutými čtyřmi postavami (Straky, Anděly, Rubína a mastičkáře). Následně se rozdělí do čtyř skupin a vyberou si pracoviště, které se jim nejvíce líbí. Na každém pracovišti jsou napsané pokyny a úkoly, jež mají být splněny. Děti si mohou přečíst i stručné rady či tipy jak postupovat.

1) Kostýmní dílna

zadání: vytvořit kostým pro jednu ze čtyř postav, o kterých je příběh Straka v hrsti. Jedná se o postavy Straky, Anděly, Rubína a mastičkáře.

O každé z nich děti obdrží napsanou charakteristiku. K vytváření kostýmu mohou využít připravené materiály (bublinková fólie, molitan, papír, stuhy, kuličky, spinací špendlíky atd.) a části oblečení (různé košile, blůzy, kalhoty, saka, klobouky, doplňky atd.) K dispozici byla převlékací kabinka a nezbytné zrcadlo (obr. 1, 2).

2) Maskérská dílna

zadání: pro čtyři zmíněné postavy navrhnout masky.

Děti opět obdržely charakteristiku postav. Spolupracovaly ve dvojicích. Jeden žák se posadil na židli a před obličejem měl v rámu vypnutý igelit. Druhý žák maloval masku na igelit podle obličeje. Pracoval s akrylovými barvami. Posléze se děti v dané skupině vystřídaly (obr 3, 4).

3) Scénografická dílna

zadání: pro příběh vytvořit návrh scény (tržiště, město plné špatných lidí, krajinu s cestou plnou nebezpečí nebo nějaké úplně jiné místo, které by se k příběhu hodilo).

Příběh děti slyšely na začátku, ale mohou si ho přečíst znovu přímo na pracovišti. Vyberou si prostředí, které chtějí tvořit a do připravené konstrukce tvaru krychle instalují scénu z přichystaných předmětů a materiálů.

Naše děti se rozhodly pro scénu tržiště. Zavěsily na konstrukci 4 látkové tunely (stánky na tržišti) a do nich umístily kostýmy, představující prodavače ve stáncích. Dále využily různé objekty k vytvoření pultů a jiných věcí připomínajících tržiště (obr. 5, 6).

4) Světelná dílna

zadání: vytvořit k příběhu světelnou scénu a projekci. Výběr prostředí je stejný jako u předchozí dílny (tržiště, město plné špatných lidí, ...). K dispozici jsou dva reflektory a diaprojektor.

Do obdobné ale zatemněné konstrukce tvaru krychle děti vytvářejí pomocí reflektorů a diaprojektoru světelnou scénu k vybranému prostředí – strastiplná cesta, krajina plná nebezpečí. Z papírových trubek a igelitu vznikají stromy, z krabiček od vajíček kameny a mech, z jemného papíru zavěšeného na konstrukci vzniká mlha. Toto prostředí děti barevně osvětlují a diaprojektorem promítají na zadní plochu konstrukce diapozitivy, které podtrhují atmosféru krajiny plné nástrah (*obr. 7, 8*).

Po ukončení činnosti na pracovištích si skupiny vzájemně představují výsledky své práce. Lektorka dokumentuje jednotlivá pracoviště digitálním fotoaparátem a fotky ukládá do počítačové databáze. V databázi jsou uloženy práce všech žáků, kteří se programu zúčastnili. Děti si tudíž mohou porovnávat své výsledné řešení s pracemi od žáků z jiných škol. Dále mají možnost porovnat své řešení s řešením pana profesora Maliny. Jeho práce je jim představena v závěru programu ukázkou z videofilmu.

Hodnocení programu:

Myšlenka programu (přiblížit dětem práci scénografa) byla výborná. Děti pracovaly ve všech dílnách zaujatě, mohly rozvíjet fantazii a uplatňovat vlastní nápady. Velké oblibě se těšila dílna kostýmní. Zejména dívky se rády převlékaly do různých kostýmů a výsledky hodnotily v zrcadle. V závěru programu si děti musely vzniklá pracoviště rozebrat a uklidit. Bohužel nastala časová tíseň, některé děti si nestihly prohlédnout vytvořená díla svých spolužáků. Chtěly vidět i zdokumentované fotografie z jiných škol, ale opět nebyl čas. Nevýhodou programu bylo, že se dané skupiny dětí nemohly v dílnách vystřídat.

Přestože celý program na nás působil uspěchaným dojmem, svůj cíl splnil. Děti z galerie odcházely se spoustou nových zážitků a poznatků. Seznámily se s výtvarnou tvorbou pana Jaroslava Maliny a pronikly do různých oblastí scénografie.

3.2 Dotazník

3.2.1 Záměr dotazníku a průběh šetření

Za účelem zmapování práce učitelů s galerijními programy ve vyučování byl vytvořen krátký dotazník. Tento dotazník byl zaměřen zvláště na učitele, kteří se svými třídami navštívili program OGL nazvaný Do divadla zadními vrátky. V první, přípravné fázi jsme zjistili, kteří učitelé se svými třídami tento program navštívili. Bylo to 66 skupin dětí z MŠ, 1. a 2. stupně ZŠ, SŠ - zvláště gymnázií, dále z diagnostického ústavu, ZUŠ a pedagogické fakulty TUL. Z tohoto počtu bylo 16 tříd 1. stupně ZŠ. Se všemi učiteli těchto 16 tříd jsme navázali kontakt a osobně jsme je seznámili s dotazníkem a požádali o jeho vyplnění.

3.2.2 Charakteristika dotazníku a použité metody

Použitý nestandardizovaný dotazník jsme nazvali Galerijní programy a jejich využití *(je uveden v příloze č. 4a, b)*. Obsahoval osm otázek. Jedna z nich byla otevřená, ostatní uzavřené. Otevřená otázka byla zaměřena na zjištění konkrétních vyučovacích činností inspirovaných galerijními programy. Ostatní, uzavřené otázky měly za úkol navést učitele k uvedené otevřené otázce nebo byly doplňkové. Zjišťovaly účast na dalších galerijních programech, týkaly se zájmu dětí o činnost v galerii. Poslední otázka byla směřována do budoucnosti: uvítala(a) byste, kdyby přímo galerie vedla děti či učitele k možnému využití programu ve vyučování a jaká forma by pro to byla nejlepší?

Při zpracování získaných údajů bylo vzhledem k rozsahu vzorku (16 učitelů) využito absolutní četnosti, která byla vyjádřena pojmem *počet kladných, ev. jiných odpovědí na danou otázku*.

3.2.3 Charakteristika cílové skupiny respondentů (a jejich tříd)

Oslovené učitelky (jednalo se ve všech případech o ženy) byly z devíti libereckých a jedné raspenavské ZŠ (z libereckých škol se programu zúčastnil - ZŠ Barvířská, Broumovská, Dobiášova, Harcov, Jana Švermy, Na Výběžku, Oblačná, U Soudu a Vrchlického).

Věkové rozložení dětí ve třídách těchto učitelek je uvedeno v následující tabulce.

Tabulka č.1: Věkové rozložení dětí 1. stupně, které navštívily námi sledovaný program

třída	počet tříd	počet dětí
1.	2	33
2.	3	60
3.	4	56
4.	5	71
5.	3	48
celkový počet	16	268

3.2.4 Vyhodnocení dotazníku

Všech 16 učitelek přistoupilo k vyplnění dotazníku pečlivě a zodpovědně, všechny dotazníky byly vyplněné vráceny, můžeme tedy konstatovat návratnost 100%.

Nejdříve vyhodnotíme tu část dotazníků, která byla formulována pomocí uzavřených otázek.

První otázka zněla: **Kterého programu jste se zúčastnili se svou třídou?** Uvedeny byly tři programy, které probíhaly v letech 2003 - 2005. Tato otázka byla položena částečně jako motivační z důvodu rozpomenutí se nejen na program nejnovější, ale také na starší možné návštěvy galerie. Toto rozpomenutí se bylo důležité v následujících uzavřených i hlavní, otevřené otázce.

Vyhodnotili jsme, že 5 ze sledovaných skupin bylo na dvou uvedených programech, žádná skupina se ale nezúčastnila všech tří programů. Zjištěna byla tato návštěvnost jednotlivých uvedených programů (viz tabulka č. 2):

Tabulka č. 2: Návštěvnost uvedených galerijních programů

Program	počet tříd
Do divadla zadními vrátky	16
Malování z duše - pohádková nůše	1
Barevné proměny	4

V otázce č. 2 jsme se zajímali, **jak často jednotlivé skupiny navštěvují galerii.** Uvedeny byly tři možnosti: pravidelně, občas, byli jsme jen na uvedeném programu. Výsledek je shrnut v tabulce č. 3.

Tabulka č. 3: Četnost návštěv galerie

četnost návštěv	počet tříd
pravidelně	1
občas	11
byli jsme jen 1 x	4

V otázkách č. 3, 4 jsme zjistili, že děti ze všech 16 skupin práce v galerii zaujala a děti z 11 skupin se dožadovaly další návštěvy galerie. Také

ve všech případech učitelé vždy hovořili s dětmi po absolvování programu o zážitcích, dojmech apod. ve škole.

Následující **otázky č. 5, 6** byly pokládány již konkrétněji k využití programů při vyučování, ale kvůli co nejjednoduššímu vyplňování dotazníků stále formou uzavřených otázek. **Pátá otázka** zněla: **Provádíte nějakou výtvarnou činnost inspirovanou určitým programem v hodinách pracovní nebo výtvarné výchovy?** Možnosti jsou uvedené v následující tabulce č. 4.

Tabulka č.4: Výtvarné činnosti inspirované programem

četnost provádění	počet tříd
po každém absolvovaném programu	3
někdy	10
dělali jsme jednou, dvakrát	2
neprovádíme	1

Šestá otázka byla zaměřena na využití programů v dalších předmětech, ale už se netýkala četnosti prováděných činností. Z vyučovacích předmětů jsme uvedli český jazyk, vlastivědu, hudební a dramatickou výchovu a jako poslední možnost ostatní předměty s otázkou: jaké? Formulace zněla: **Umožnil(a) jste vyjádřit dětem zážitky a dojmy z výstavy jinou formou v dalších vyučovacích předmětech?** Učitelky nejčastěji označovaly český jazyk. Vlastivěda ani hudební či dramatická výchova nebyly zaškrtnuty ani jednou. Ve dvou dotaznících byly uvedeny další předměty. Výsledky jsou opět shrnuty do tabulky. Zahrnuta je pro přehlednost znovu i výtvarná výchova (uvedena v minulé otázce).

Tabulka č. 5: Vyučovací předměty, ve kterých jsme využili zážitky z galerie

vyučovací předměty	počet tříd
ČJ	12
vlastivěda	0
přírodověda	1
prvouka	1
VV, PV	15
HV, DV	0

Některé učitelky využily programů ve více předmětech, naopak jedna učitelka neuvedla žádné činnosti ve VV a čtyři učitelky neuvedly žádné činnosti v ostatních předmětech. Nebyly to ovšem tytéž osoby, takže můžeme konstatovat, že ve všech třídách nějakým způsobem využívají galerijní programy ve vyučování.

Jak jsme již uvedli, nejdůležitější **7. otázka** našeho dotazníku byla otevřená. Zjišťovala **konkrétní činnosti jednotlivých učitelek s dětmi ve škole**. Uvědomovali jsme si úskalí otevřené otázky, proto jsme i zde nabídli několik možností, aby respondentky pochopily naše představy. Přesto v navracených dotaznících ve třech případech nebyla tato otázka vůbec zodpovězena. V několika případech učitelky pouze zaškrtnly některé z námi uvedených možností. Ostatní popsaly stručně své činnosti. V následujícím odstavci uvádíme jejich přesné znění odděleně podle jednotlivých programů. Tyto stručné formulace učitelek dále rozpracováváme v kapitole 3.3.

3.2.5 Aktivity učitelů inspirované galerijním programem

V otázce č.7 učitelky popsaly následující možnosti využití k jednotlivým programům ve vyučování:

1) Barevné proměny

- Přírodověda – poznávání přírodnin, ze kterých získáváme přírodní barvivo
VV – práce s temperou, míchání barev (skupinová práce) = téma: MALOVANÉ KRASLICE,
práce se suchým pastele, překrývání, kombinace barev
- VV – temperové barvy (individuální a skupinová práce), míchání barev, formát A4 a A1, balící papír
- ČJ – slohová práce, diskuse

2) Malování z duše – pohádková nůše

- VV – ilustrace k několika vybraným říkadlům J. Lady, děti pak přiřazovaly říkadla k obrázkům, které malovaly
- ČJ – Říkadla J. Lady – ukázka knihy

3) Do divadla zadními vrátky

- VV – kresba, návrh scény k pohádce (dle svého výběru)
- VV – návrh scény k divadelní hře
- VV, PV – práce s barvou, jak volba barvy může změnit prostředí, pocity z volby barev, návrhy kostýmů, karneval
ČJ – jakou chci mít školu (barvy, prostředí)
možnost změn prostředí třídy, děti se snažily změnit stěny
- ČJ- slohová práce, diskuse
- VV, PV – pastelky, fixy, kreslit 4 postavy z příběhu
ČJ – body do sešitu, 4 stanoviště (dílň) + jejich náplň

- ČJ – vypravování
- ČJ – rozhovor, vyprávění
- VV – skupinová práce
ČJ – vyprávění, diskuse
- ČJ – čtení s porozuměním, doplňování přečteného textu + další práce s textem (včetně dramatizace) = inspirace „Do DZV“
- ČJ – diskuse nad oblíbenými knihami, další autorovy knihy – J.Čapek, k PÁNŮM MALÍŘŮM
- VV – individuální práce, napodobeniny, temperové barvy
ČJ – diskuse o přečtených knihách ve čtenářském deníku, časopisy
- Prvouka – formou hry jsme si přiblížili hlavní hrdiny pohádky

Všechny tyto formulace jsou velice stručné, což je ale pochopitelné, vzhledem k tomu, že byly získávány dotazníkovou formou. Podrobnějším návrhům využití programů galerie ve vyučování je věnována následující kapitola 3.3. Na tomto místě bychom ještě chtěli zaznamenat některé zajímavé myšlenky, které nám učitelky sdělily při zadávání dotazníku nebo po jeho vyplnění.

3.2.6 Ústní dodatky učitelů k dotazníkům

Při osobním navázání kontaktu nám učitelky sdělovaly zajímavé postřehy, které považujeme za důležité také zaznamenat.

Vyjádření učitelů k získávání informací o galerijních programech

Převážná část učitelek nám sdělila, že si informace o doprovodném programu, který právě v galerii probíhá, musí získávat samy v Kalendáři

Liberecka nebo reagují na doporučení jiného učitele, jenž se programu zúčastnil. Ačkoliv OGL rozesílá školám pozvánky na program, většině učitelů se tato informace nedostane. Někdy vznikne zádrhel ve škole, pozvánka na program zasláná galerií zůstane založena ve sborovně a nedostane se do rukou příslušným osobám. V jiném případě obdrží pozvánku konkrétní osoba, např. učitelka VV, ale ta už bohužel informace nepředá dalším učitelům.

Vyjádření učitelů k organizaci galerijních programů

Ve více případech učitelky uváděly, že stanovené termíny programu vyžadovaly dlouhou čekací lhůtu (až 3 týdny) pro velký zájem ze strany škol. V jednom případě nám učitelka sdělila, že termíny byly úplně obsazené, tudíž nebylo možné program navštívit (netýká se programu Do DZV).

Vyjádření učitelů k hodnocení galerijních programů

Učitelky hodnotily programy vesměs kladně. Pouze u programu Do DZV v jednom případě uvedly, že program působil uspěchaně, což je také náš vlastní názor. Další názor zněl, že bylo nutné se na program s malými dětmi (2.třída) připravit, protože příběh Mastičkáře byl složitý, určený spíše pro starší děti. Obsahoval dětem neznámá pojmenování (egoista, Rubín..) a pro děti těžko pochopitelné situace (proč straka krade).

3.3 Aplikace galerijních programů ve vyučování

V následujících kapitolách uplatňujeme výše popsané galerijní programy a předkládáme jejich konkrétní možnosti využití ve vyučování. Jelikož jsou programy založeny velkou měrou na prezentaci výtvarného umění, zaměřujeme se předně na jejich využití v hodinách výtvarné výchovy. Následně poznatky a dovednosti získané v galerii aplikujeme také na ostatní předměty na 1. stupni ZŠ. Propojujeme různé vzdělávací oblasti, využíváme mezipředmětových vztahů a tím docházíme k tolik oceňované mezipředmětové integraci.

Ke každému programu uvádíme vždy jednu kompletní přípravu na hodinu a několik dalších nápadů, námětů pro činnost v různých vyučovacích předmětech. Nápady podáváme všeobecně s možností přizpůsobit je různým věkovým specifikům dětí. Náměty a nápady jsme získávali z vlastní praxe, z praxe učitelek navštěvující galerie a z literatury, kterou uvádíme v Seznamu použité literatury.

3.3.1 Možnosti využití programu Barevné proměny

Výtvarná výchova

Technika: tempera

Prales

(Propojení s přírodovědou)

Cíl výtvarné lekce:

- uvědomit si, že v přírodě a všude kolem nás se nachází mnoho odstínů zelené barvy
- naučit děti vytvářet zelenou barvu pomocí dvou základních barev (mícháním žluté a modré) a tvořit další její odstíny

Časová dotace:

- dvě vyučovací hodiny

Příprava učitele a pomůcky:

- obrázky lesa, luk (z kalendáře), květiny ve třídě, různé zelené věci z domova, šňůra a kuličky
- pro děti tempery, plochý štětec

Formát: A3

Motivace:

Samotné výtvarné činnosti dětí předchází vycházka do přírody. Děti v přírodě vyhledávají různé odstíny zelené barvy. Uvědomují si, že se všude kolem nich nevyskytuje pouze jedna zelená barva, ale mnoho jejích odstínů. Sbírají vzorky přírodnin (listy, trávu), jež si vezmou s sebou do třídy. Ve škole pak porovnávají, zda vzorky přírodnin mají stejnou zelenou barvu jako ostatní zelené věci ve třídě (např. zda se barva trávy podobá zelené barvě květináče). Dále dětem ukazujeme obrázky lesů a luk. Upozorňujeme na širokou škálu odstínů a sdělujeme náplň dnešní výtvarné lekce.

Jejich úkolem bude namalovat prales. Například právě takový, jaký se nachází v jižních Čechách a nese název Boubínský prales. Nebo mohou namalovat amazonský prales v Jižní Americe, v němž žijí jedovatí hadi a divoké šelmy. Přiblížíme dětem atmosféru pralesa např. prales je les smíšený z mnoha druhů stromů (různé typy korun, stromy i přes sebe napadané), není to les jako bývá u nás (jeden strom jako druhý), zároveň je hustý, koruny stromů nepustí paprsky slunce.

Malba bude abstraktní, bez pevných tvarů. Děti své myšlenky vyjádří pouze pomocí barev, které nanesou na čtvrtku v podobě skvrn.

Průběh práce (vlastní výtvarná činnost):

Nejdříve si děti vymáčknou na paletu „housesku“ žluté a modré barvy. Od každé barvy kousek odeberou a na paletě barvy smíchají dohromady - zpočátku pracujeme s dětmi, vše jim názorně předvádíme, později je necháme pracovat samostatně. Vzniklou zelenou barvu nanesou plochým štětcem na čtvrtku, vytvářejí skvrny. Dle potřeby přidávají vodu, skvrny nesmí být „chlupaté“. Poučujeme o správných tazích štětcem. Na paletu děti

vymáčknu další „housenku“ bílé a černé barvy. Opět kousek odeberou a smíchají se vzniklou zelenou. Barvu zesvětlují, ztmavují a nanášejí ji na čtvrtku. Postupně přidávají do zelené i jiné barvy. Opatrně přimíchávají např. červenou, zelená tak dostává hnědý nádech. Tímto způsobem děti pokračují, snaží se zachytit co nejvíce přírodních zelených odstínů. Nabádáme je, aby skvrnami pokryly celou plochu papíru. (Prales je velmi hluboký, husté koruny stromů nepropustí paprsky slunce).

Zakončení:

Děti zůstanou sedět u dokončených děl. Ukazujeme různé odstíny zelené barvy a děti tento konkrétní odstín hledají ve svém díle a ukazují na něj prstem. Malby připevníme kolíčky na šňůru zavěšenou na vhodném místě ve třídě. Všichni se posadíme na židličky před expozici. Sdělujeme si společně dojmy, přičemž každý autor říká ostatním, co barvami v pralese vyjadřoval. Je pravděpodobné, že děti do odstínů zelené barvy zakomponují i jiné barvy, vyjadřující rozmanitou faunu pralesa.

Obměna – obdobným způsobem mohou děti vytvářet např. peklo nebo nebe.

Další náměty k malbě temperou:

Pruhované čepice

Vytvoříme šablonu velké čepice s bambulí. Předkreslíme na ni pět políček (pruhů). Posléze šablonu vystříhneme a předáme dětem k obkreslení. Každý žák si zvolí jednu barvu, s kterou bude čepici malovat. Děti mají k dispozici pouze základní barvy, musí tudíž ostatní zvolené barvy míchat. Nejdříve vytvoří základní čistou barvu a malují s ní prostřední pruh. Dále barvu pomocí bílé tempery zesvětlí a vzniklými odstíny malují pruhy směrem k bambuli čepice. Pomocí černé tempery naopak barvu ztmavují a vybarví pruhy od středu čepice směrem dolu. (Jako podkladový materiál můžeme použít balicí papír).

Obměna – šablonu čepice lze nahradit šablonou deštníku, děti pak barví jeho jednotlivá pole.

Louka

Každému žákovi rozdáme proužek papíru, jenž si rozdělí přibližně na sedm políček. Prostřední políčko vybarví čistou zelenou temperovou barvou přímo z tuby. Ostatní políčka vybarví od nejsvětějšího po nejtmavší odstín zelené barvy. Odstíny získají přidáváním žluté a bílé barvy (zesvětlují) a přidáváním modré a černé barvy (ztmavují). Po vybarvení všech políček děti vystříhnou z proužku papíru list trávy (jednu stranu proužku vystříhnou do špičky). Tyto listy lepí na čtvrtky a vytváří louku.

Jiné techniky:

Barevné království pro skřítku

Malba suchým pastelem

Pokrytí celé plochy barevnými skvrnami, na podklad pak lepení figurky skřítky z přírodního materiálu.

Nejdříve děti vytvoří barevný podklad pro skřítku. Suchým pastelem kreslí na čtvrtku vždy dvě barevné plošky vedle sebe. Prsty tyto plošky promísí a pozorují, jak mísením dvou barev vznikají nové barvy a odstíny. Barvy si děti vybírají libovolně, popřípadě můžeme zadat např. podzimní nebo jarní barvy. Až bude podklad vytvořen, bude pokryta pastelem celá plocha papíru, mohou si děti zkusit skřítku nalepit. Využijí přitom přírodního materiálu (např. listy, provázky, rezná tkanina, dřevěné korálky, luštěniny...)

Před nalepením skřítky je nutná fixace podkladu fixativem nebo lakem na vlasy.

Ledová královna

Otisk přírodnin (listů)

Vytváření portrétu pomocí listů

Děti si nasbírají různě velké listy a vylisují je. Zkouší míchat rozmanité odstíny studených barev a nanášejí je na suché vylisované listy. Na jednom

listě může být více odstínů. (Barvu nanáší na spodní hrubší stranu listu, čímž získají lepší strukturu otisku). Pomocí otisku se snaží vytvořit podobu ledové královny – hlavu, vlasy, korunku,...

Slunce

Kolorovaná kresba.

Míchání teplých barev – od žluté po oranžovou

Tuší nakreslí děti velké slunce s paprsky. Po zaschnutí tuše vybarví volné plochy teplými vodovými barvami. Barvy míchají do různých odstínů. Tímto si děti vyzkouší vytváření odstínů pomocí vodových barev.

Pracovní vyučování

Vánoční kapr

Vrstvením průhledných barevných fólií lze získat různé barvy a jejich odstíny.

Barevné fólie zakoupíme v papírnictví (tzv. desky na vysvědčení). Z průhledné bezbarvé fólie si děti vystříhnou dle šablony obkresleného kapra. Následně vystřihují z barevných fólií různé kousky (šupinky, oko ...) a lepí je na základní fólii ve tvaru kapra. Děti mohou vrstvit několik fólií, např. tam kde chtějí mít zelenou barvu, mohou nalepit modrý kousek fólie přes žlutý. Někde mohou naopak ponechat čistou žlutou barvu, tzn. pouze jednu vrstvu fólie. Při použití několika vrstev barvy vznikne tmavší odstín.

Opět lze volit mezi teplými či studenými barvami fólií nebo se volba barev ponechá fantazii dětí.

Obměna – velikonoční vajíčko

Hudební výchova

Výška tónu

Rozvíjení smyslu pro výšku tónu. Kontrast mezi hlubokým a vysokým tónem spojujeme s barvou.

Je možné poznávání výšky spojit s barvou. Pustíme dětem z magnetofonu hudební ukázkou. Jejich úkolem je zachycovat barevnými pastelkami vysoké a hluboké tóny pomocí různobarevných vodorovných čar již při poslechu. Druhou možností je nechat děti vyslechnout nejdříve celou ukázkou. Mohou při poslechu např. rukou naznačovat výšku tónu (zvedají při vysokých, snižují při hlubokých). Po skončení poslechu na horní polovinu papíru ztvární výtvarně vysoké tóny, na spodní hluboké – pomocí odstínů různých barev, na tóny vysoké použijí veselé jásavé barvy, naopak při tónech hlubokých použijí temné barvy. Neurčujeme, zda dílo je abstraktní či to má být nějaký konkrétní obrázek.

Barva tónu

Každý nástroj se od sebe liší barvou tónu, každý vydává různě silné zvuky.

Zahrajeme na daný nástroj tón a děti určují, jaká barva se podle jejich představ vybaví při zvuku. Např. triangel – zlatá, stříbrná, bílá...

Písničky o barvách

S dětmi hledáme písničky, v nichž se zpívá o barvách a společně si je zazpíváme.

Je jich velmi mnoho, ačkoliv si to běžně neuvědomujeme. Např. Červená modrá fiala, Holka modrooká, Červený šátečku, Modrají se pomněnečky, zelená se klokočí atd.

Tělesná výchova

Čáp ztratil čepičku

Hru lze zařadit do úvodní části hodiny určené k zahřátí organismu. Doporučujeme hodinu TV v přírodě. Venkovního prostředí skýtá větší výběr barev.

Děti předpaží a rukama klapou jako zobákem. Chodí po trávě a dělají dlouhé kroky. Učitel řekne úvodní formuli - pan Čáp ztratil čepičku, měla barvu barvičku – a používá záměrně barvy v různých jemných tónech např. tmavě modrou, zářivě zelenou... Všechny děti se rozeběhnou a hledají věc s danou barvou. Dotknou se jí rukou a zůstanou u ní stát. Hra se několikrát opakuje.

Vlastivěda

Výškové kvóty

Pozorování barev na mapách a srovnávání s údaji výškových kvót..

Při tomto úkolu záleží na volbě mapy, se kterou budeme pracovat. Zvolíme-li např. mapu Čech, děti na ní zjišťují, kde se nachází nejvíce hnědé barvy. Hovoříme o významu hnědé barvy a jejím odstínovým rozlišením. Nejtmavší odstín hnědé barvy představuje nejvyšší hory v ČR. Děti vyhledávají různě hnědá místa a porovnávají je s údaji kvót, totéž provádíme s nížinami a zelenou barvou.

Obměna – při volbě jiné mapy s mořem a oceány.

Matematika

Odčítání a sčítání kvót

Procvičování sčítání a odčítání trojčiferných nebo čtyřčiferných čísel. Porovnávání větších a menších čísel. Procvičování čtení trojčiferných čísel.

Navážeme na vlastivědu. Na mapě děti vyhledají různě vysoké hory a čtou jejich výškové kvóty. Zjišťují, která hora je větší, která menší. Mohou si údaje kvót zapsat do sešitu a pod sebou je sčítat nebo odčítat.

Škála odstínů

Řazení čísel od nejmenšího do největšího s pomocí barevné škály.

Děti si do sešitu připraví pruh se škálou odstínů zvolené barvy. Barvy jsou seřazené od nejsvětlejší po nejtmavší. Zadáme pět různých čísel a děti je samy seřazují od nejmenšího do největšího a přiřazují k patřičným odstínům. Nejmenší číslo = nejsvětlejší odstín.

Český jazyk

Barevné věty

Tvoření vět (vhodné pro 2. třídu).

Děti si vyberou libovolnou barvu. Pokusí se vytvořit větu, která by zvolenou barvu vyjadřovala. Zvolí-li např. barvu zelenou, nesmí se ve větě vyskytnout slovo zelená, ale pouze různé věci, které jsou zelené nebo jsou nějakým způsobem se zelenou barvou spojené. Ostatní děti mají za úkol uhodnout, o jakou barvu se jedná.

Přírodověda

Prales

(propojení s VV)

Vycházka do přírody. Pozorování barev a jejich odstínů vyskytující se v přírodě. Motivace k práci ve VV.

Na vycházce se s dětmi pozorně rozhlížíme kolem sebe a snažíme se vnímat všechny barvy. Např. louka je zelená, nebe modré, ale kolik různých zelení a modří v sobě skrývají. Barvy zkoušíme jmenovat. Některé tóny budou děti možná určovat obtížně. Vysvětlíme jim, že některým barevným odstínům, abychom je lépe vystihli, dáváme jména podle předmětu, pro které jsou

charakteristické – např. meruňková či švestková barva, nebeská a chrpová modř, kanárčí žluť, barva zlata, listová zeleň, barva smetanová, písková atd.

Přírodní barviva

Seznámení s přírodninami, ze kterých lze získat přírodní barvivo.

Přineseme dětem na ukázkou různé přírodniny, poskytující různé barvivo. Např. červená a modrá barviva – bezinky, červená řepa, rybíz, borůvky a další rostliny. Žlutá a oranžová barviva – mrkev, meruňka, jeřabiny, rajčata) Pohovoříme o jejich využití např. na barvení látek v minulých dobách.

Praktická skupinová práce: Každé skupině rozdáme kus bílého plátna + 1 přírodninu (mrkev, červená řepa, listy trávy...), eventuálně struhadlo. Úkolem skupin je pokusit se plátno obarvit pomocí dané přírodniny (mačkáním šťávy, strouháním apod). V závěru porovnáme dosažené obarvení.

3.3.2 Možnosti využití programu Malování z duše – pohádková nůše

Výtvarná výchova

Technika: kolorovaná tuš

Hrajeme si na ilustrátora

(propojení s ČJ)

Cíl výtvarné lekce:

- nakreslit ilustraci k vybrané básni
- rozvíjet fantazii a citlivost pro barevnou a tvarovou kompozici

Časová dotace:

- 1 hodina

Příprava učitele a pomůcky:

- přineseme na ukázkou knížku Josefa Lady Veselý přírodopis
- děti mají přepsaný text básně, redisové pero eventuelně špejle, vodové barvy

Formát: A4

Motivace:

viz ČJ – děti již mají připravené přepsané básně, které budou ilustrovat

Průběh práce (vlastní výtvarná činnost):

Žáci si připraví svůj přepsaný text básně a technikou kolorované tuše namalují ilustraci. (Pokud děti danou techniku neznají, je třeba ji nejdříve vysvětlit). Redisovým perem, namočeným v tuši, kreslí děti obrázek. Po dokončení kresby a zaschnutí tuše vymalují volné plochy vodovými barvami. Na začátku hodiny můžeme použít pro inspiraci knížku Josefa Lady Veselý přírodopis. Na obrázcích Josefa Lady je výrazná černá linie, stejně jako je tomu u techniky kolorované tuše.

Zakončení:

V závěru hodiny se děti shromáždí a každý představí svou ilustraci třídě. Vzniklá díla vystavíme na nástěnku společně s napsaným textem básničky.

Abecední leporelo

Technika libovolná.

Ilustrace k písmenům abecedy.

Každému žákovi přidělíme jedno písmeno z abecedy. Na určitý formát žák k písmenu nakreslí ilustraci – věc, jež začíná daným písmenem. Když žáci ilustrace dokončí, pospojují je např. izolepou. Vznikne rozkládací obrázková knížka, leporelo.

Dárek budoucím školákům

Technika např. voskové pastely (vzhledem k použitému měkkému papíru).

Vytváření ilustrované pohádky.

Žáci pracují ve skupinách. Úkolem každé skupiny je vytvořit knížku, která obsahuje jednu ilustrovanou pohádku. Text pohádky nafotíme na několik papírů, přičemž každý list papíru obsahuje pouze část pohádky. Každý žák nakreslí k textu jednoho listu obrázek. Nakonec se listy sešijí dohromady a v každé skupině vznikne jedna knížka. Ta poslouží jako dárek dětem k zápisu do 1.třídy.

Obměna – obdobným způsobem lze vyrobit knížku obsahující více pohádek. Jeden list, jedna krátká pohádka.

Český jazyk

Hrajeme si na ilustrátora

(propojení s VV)

Přepisování textu básně určené k ilustrování. Motivace k práci ve VV.

K motivaci dětí mohou být použity sbírky básní s ilustracemi a bez ilustrací. Děti porovnávají, které knížky se jim více líbí.

Na tabuli připravíme několik krátkých básniček vhodných k ilustrování. Následuje rozhovor s dětmi o jednotlivých básničkách. V okamžiku, kdy děti porozumí jejich smyslu, vybídneme je, aby si jednu báseň vybrali pro ilustrování. Zvolenou báseň přepíší krasopisně na zvláštní papír (je možné použít barevný nebo jinak zdobený papír, záleží na charakteru básni).

Hrajeme si na básníky

Procvičování tvoření rýmů.

Žáci mají k dispozici několik básní s vynechanými rýmy. Rýmy doplňují dle vlastní fantazie a podle ilustrací.

Dramatická výchova

Vymýšlení pohádek

Tvoření krátkých příběhů k obrázkům. Rozvíjení slovní zásoby, fantazie a tvořivosti. Doporučujeme propojení s ČJ.

Žákům předložíme různé obrázky (osoby či předměty z pohádky), k nimž se společně snažíme vymyslet nějaký děj. Obrázky mohou být nakreslené na tabuli nebo na kartičkách, výborné je též pohádkové pexeso, kde jsou nejrozličnější pohádkové náměty již nakreslené. Vymyšlenou pohádku můžeme dramatizovat, měnit hlas (mluvit nejen za lidi, ale i za zvířata), doplňovat hudbou...

Přírodověda

Doplňovačka

Doplňování obrázků do textu.

Na magnetickou tabuli napíšeme vhodný příběh - např. o přírodě nebo o zvířatech. Upravíme ho tak, že vynecháme slova, která lze nahradit obrázky. Žáci pak vynechaná místa doplňují, připevňují magnetkami příslušné obrázky. Současně kontrolují, zda text dává smysl. V případě, že nemáme k dispozici vhodné obrázky, mohou si je děti samy nakreslit.

Tělesná výchova

Kreslená rozcvička

Cvičení podle zvětšených obrázků cviků, bez slovní nápovědy.

Při rozcvičce nebudeme cviky dětem předcvičovat, ale pouze ukážeme obrázek. Sledujeme, jak se dětem cvik podaří provést. Na konci rozcvičky zhodnotíme a poukážeme na to, že ilustrace mohou nahrazovat mluvené či psané slovo.

Hudební výchova

Postavičky L.Dvořákové

Přiřazování postaviček k rytmickému zápisu.

Na tabuli si připravíme několik rytmických zápisů pomocí různých délek not (celá, půlová, čtvrtová...). K tomuto i následujícímu úkolu využijeme knížku plnou známých písniček a říkadel - Šnečku, šnečku, vystrč růžky...bohatě ilustrovanou obrázky Lucie Dvořákové. Vybranou ilustraci promítneme pomocí epiprojektoru nebo snímací kamery na promítací plátno (eventuelně dětem rozdáme kopii obrázku). Děti si obrázek prohlíží a všímají si konkrétních věcí, postaviček, zvířátek. Vyjmenují např. všechna zvířátka a přiřazují je jednotlivě k připraveným rytmickým zápisům na tabuli.

Př. Koč – ka přiřadíme ke dvěma čtvrtovým notám

Má – ma = jedna půlová a jedna čtvrtová nota

Hrajeme si s říkadly

Rytmizace říkadla. Procvičování rytmu pomocí rytmických slabik.

Opět pracujeme s výše zmíněnou dětskou knížkou. Na krátkých, dětem známých, uvedených říkadlech procvičujeme rytmus. Nejdříve děti recitují rytmus na slabiky, později recitují slabiky spolu s tleskáním, dále tleskají rytmus bez slabik (pouze na základě představy slabik). Říkadlo můžeme též pohybově ztvárnit, doplnit ho pohybovými prvky.

Program Malování z duše – pohádková nůše lze využít velice jednoduchou formou téměř v každém předmětu, neboť každé téma ve školním sešitě se může doplnit vhodnou ilustrací. Náměty na tuto činnost již nerozepisujeme podle jednotlivých předmětů.

3.3.3 Možnosti využití programu Do divadla zadními vrátky

Výtvarná výchova

Maňásci k pohádkám

(propojení s ČJ a DV)

Cíl výtvarné lekce:

- výroba maňásků k vybraným pohádkám, skupinová práce
- každé dítě vytvoří jednu postavu podobně jako v galerii, ale není oddělena maska a kostým, nýbrž vytváří postavu jako celek
- návrh masek a kostýmů

Časová dotace:

- 2 hodiny

Příprava učitele a pomůcky:

- na tabuli napíšeme názvy pohádek viz ČJ. Připravíme papírové sáčky, různé odstřížky textilu, vlnu, malé šátky, knoflíky, krepový papír atd.
-
- děti budou potřebovat nůžky, lepidlo, pastelky, fixy, vodové či temperové barvy.

Motivace:

Viz ČJ.

Děti sedí na koberci v kroužku. Uprostřed leží obrácené kartičky, které skrývají pohádkové postavičky z uvedených pohádek na tabuli. Děti jednotlivě přistupují ke kartičkám, obracejí je a snaží se postavu přiřadit ke správné pohádce. Kartičky si ponechají, neboť jim zároveň určují, jakého maňáska (pohádkovou postavu) vyrobí. Po odkrytí všech kartiček se děti shromáždí do skupinek, které budou vytvářet maňásky pohádkových postav, patřící do jedné pohádky.

Průběh práce (vlastní výtvarná činnost):

Každé skupince žáků rozdáme papírové sáčky, z nichž vytvoří maňásky vylosovaných pohádkových postav. Děti mohou na sáčky kreslit, malovat,

lepit různé ústřížky látek či jiné materiály (např. vlnu lze použít k výrobě vlasů či vousů, kousky kožešin k výrobě srsti), mohou použít krepový papír atd. Při práci děti povzbuzujeme, radíme jim, přičemž se snažíme, aby uplatňovaly své nápady a fantazii.

Zakončení:

Z dokončených maňásků připravíme ve třídě výstavku. Povídáme si o nich, přiřazujeme je k pohádkám a hodnotíme jejich zdařilost. Vyzdvihneme originalitu maňásků a oceníme snahu dětí. V hodině dramatické výchovy si s maňásky jednotlivé pohádky zahrajeme.

Kulisy k pohádkám

Zhotovení kulis k pohádkám, k nimž děti vyráběly maňásky.

Děti namalují temperovými nebo vodovými barvami na velké archy balicího papíru výjevy z pohádek. Spolupracují v týchž skupinách jako při výrobě maňásků. S výběrem scén dětem pomáháme. Vzniklé kulisy můžeme připevnit na nástěnku, případně přilepíme na tvrdý karton a využijeme je pak při dramatizaci pohádky.

Masky na karneval

Výroba škrabošek a masek na školní karneval. S mladšími dětmi vytváříme škrabošku z tužšího papíru, se staršími masku pomocí novin a škrobu (škrobovou technikou).

Škrabošku

Ze čtvrtky děti vystříhnou tvar škrabošky a udělají otvory pro oči a ústa. Škrabošku výtvarně ztvární, pomalují ji a dozdobí. Využít mohou rozličného materiálu (např. krepový papír, kousky textilu, záclony, flitry, korálky...). Vzhled škrabošky přizpůsobují masce, kterou tvoří.

Masku

Do hustého uvařeného škrobu namáčejí děti proužky novin a ty vrství na nafukovací balónek. Tímto způsobem vytvářejí masku obličeje. Pomocí

vrstvení vytvarují např. nos. Po zaschnutí masky balónek propíchnou a nožem mohou vyřezat otvory pro oči a ústa. Nakonec masky barevně ozdobí temperou.

Český jazyk

Čtení pohádek

(propojení s VV)

Vybereme s dětmi pohádky, které využijeme ve VV při výrobě maňásků. Volbu pohádek přizpůsobujeme věku dětí. V první třídě pracujeme s klasickými pohádkami (Červená karkulka, Perníková chaloupka, O kůzlátkách apod).

Jelikož děti v první třídě ještě neumějí číst zvolíme následující způsob k připomenutí pohádek. Během hodiny čtení ve chvílce relaxace si s dětmi při otevřeném okně zacvičíme a protáhneme se. Ve zklidňovací fázi si děti lehnou na koberec a vyprávíme jim pohádku. Jelikož se jedná o pohádky známé, děti doplňují samy při vyprávění děj pohádky.

Se staršími dětmi můžeme pracovat s pohádkami na základě jejich četby.

Dramatická výchova

Maňásci k pohádkám

(propojení s VV)

Nacvičování a hraní pohádky s maňásky. Bystření (cvičení) paměti, rozšiřování slovní zásoby a obratnosti vyjadřování.

Role mají děti již rozdané. Každý zahraje vylosovanou pohádkovou postavu, ke které vyráběl maňáska. S výběrem vhodného textu jim pomáháme, netlumíme však jejich aktivitu. Dané skupinky za naší pomoci pohádku nacvičí a následně s maňásky zahrají. Využívají přitom pohádkové kulisy. Pohádku můžeme zvukově dokreslit.

Pracovní vyučování

Vytvoření scény obchodu

(propojení s matematikou)

Výroba scény obchodu (smíšené zboží) - využití v hodinách matematiky.

Společně s dětmi shromáždíme nejrozličnější krabičky a věci, jenž nám poslouží jako makety zboží (např. krabičky od sýrů, bonbónů, mléka, plastové lahve, obaly od vajec, prázdné lahvičky od šampónů, krabice od bot atd.). Při pracovním vyučování je dle potřeby upravíme. Polepíme, pokreslíme nebo popíšeme. Z velkých krabic či kartonů vyrobíme poličky na zboží a pult. Vytvoříme též cedulky s cenovkami. Obchod sestavíme a umístíme ho na příhodné místo ve třídě.

Matematika

Prodáváme a nakupujeme

(propojení s PV)

Námět využijeme při opakování v hodinách matematiky. Např. při pamětném sčítání a odčítání, procvičování násobíčky, trojčíferná čísla, zaokrouhlování čísel na stovky apod.

Ve třídě mají děti umístěný obchod, který je plný různého zboží, viz PV. Jeden žák se zhostí role prodáváče a jeden role kupujícího. Kupující nakupuje dle vlastního výběru zboží, prodáváč oznamuje cenu. Ostatní žáci pozorně ceny zapisují a počítají konečnou sumu k zaplacení. Žáci mohou mezi sebou soutěžit, mohou být rozděleni i do družstev. Postupně se vystřídají v rolích.

Žáci mohou nakupovat např. několik kusů různého zboží, čímž cvičíme násobíčku nebo naopak zboží vracejí – odčítání apod. Hru lze jednoduše přizpůsobit matematickým znalostem dětí a právě probíranému učivu.

Hudební výchova

Dramatizace písniček

Dramatizace lidových písní.

Děti rády hrají divadlo, ale při dramatizaci je dobré dodržovat určitý postup. Následující sled námi popsanych činností se týká dramatizace písniček.

Zvolíme si píseň a společně si ji zazpíváme. Následuje rozbor textu, určíme hlavní a vedlejší témata. S tématy dále pracujeme. Hovoříme o nich, kreslíme je, vyjadřujeme je mimikou, gesty, pohyby. Ujasníme si, které postavy se v písničce vyskytují, která z nich je tou hlavní atd. Zahrajeme si jednotlivé situace v příběhu písně, nakonec si zahrajeme příběh celý.

Př. Holka modrooká

1. píseň si zazpíváme
2. rozbor: hlavní téma – nebezpečí
vedlejší téma – utonutí
3. další práce s tématy : - rozhovor o nebezpečích a nástrahách,
které mohou děti v běžném životě potkat
- zvlášť nebezpečí u vody
- vyjádření strachu či obavy mimikou a
gesty
4. postavy v písničce: modrooká holka a hastrmánek
5. dramatizace jednotlivých situací: - sedící holka
- tahání za copánek
- znázornění potoka a pohybu
vody v něm
6. dramatizace celé písničky

4 Závěr

V této práci jsme zjišťovali, jak učitelé využívají výchovně vzdělávací programy galerií v rámci vyučování, a na základě zjištěných skutečností navrhovali jejich možnosti využití ve vyučovacích předmětech na 1. stupni ZŠ.

Nejprve jsme mapovali systém a možnosti vzdělávání ve dvou galeriích z různých regionů. Zvolili jsme Oblastní galerii v Liberci a Západočeskou galerii v Plzni. Porovnáním získaných údajů jsme zjistili, že výchovně vzdělávací programy v obou galeriích se shodují v zaměření na děti a v tom, že jsou vytvořeny k výstavám. Spojuje je rovněž interaktivita, která povzbuzuje aktivitu dětí.

Na druhé straně jejich základním rozdílem je způsob prezentace programů a míra aktivního zapojení učitelů do programu. Učitelé v Plzni jsou předem seznámeni s programem a galerií proškoleni k jeho využití s dětmi. Mohou tudíž děti na program připravit již ve škole a v galerii s nimi sami pracovat, ujmají se role lektora. Zatímco OGL učitele na program nijak nepřipravuje a nevyžaduje aktivitu učitelů. Děti jsou při programu vedeni lektorkou galerie.

Dalším rozdílem je časová realizace. Program v ZČG trvá déle (3-4 hodiny) a vzhledem k tomu, že probíhá jen každé úterý, zúčastní se ho v konečném výsledku daleko méně dětí než programu v OGL, jehož délka je průměrně 1,5 hodiny a probíhá každý školní den.

Jelikož rozdílů v systému vzdělávání obou galerií je více a týkají se důležitých aspektů, nepotvrdil se první předpoklad naší práce, ve kterém jsme se domnívali, že rozdíly v systému vzdělávání galerií neexistují.

Za účelem vyhodnocení druhého (a částečně i třetího) předpokladu jsme vytvořili dotazník. Jeho vyhodnocení potvrdilo předpoklad, že učitelé následně využívají program alespoň k jedné aktivitě v rámci vyučování.

Na základě údajů zjištěných v dotazníku, z vlastní praxe a z literatury jsme formulovali využití programů v různých předmětech na 1. stupni ZŠ. Předpokládali jsme, že galerijní programy výhodně podporují integraci poznatků při vyučování a lze je využívat v různých vyučovacích předmětech.

Tento předpoklad se také potvrdil. Důkazem je třetí kapitola naší práce, kde uvádíme velké množství námětů a příprav na vyučování, vycházejících z programů v galerii.

V průběhu naší práce jsme si stále znovu uvědomovali, že galerie je významnou vzdělávací institucí. Její výchovně vzdělávací programy podporují aktivitu dětí, vzbuzují emocionální zážitky a umožňují integraci poznatků, čímž zcela odpovídají současným trendům moderního vyučování. Domníváme se, že každá základní škola by měla zařadit pravidelné návštěvy galerie do svého vzdělávacího programu a tak změnit současnou převládající praxi, v níž se návštěva galerie nachází spíše v kategorii školních výletů.

Seznam použité literatury

- Brabcová, A.: *Brána muzea otevřená*. JUKO, Náchod 2003.
ISBN 80-86213-28-5
- Brabcová, A.: *Brána muzea otevřená. Moderní vyučování*, X, 2004, č.1, s.3-4.
- Brůhová, Š.: *Státní galerie České republiky*. Rada státních galerií, Praha 1998. ISBN 8-85016-39-7
- Jelínková, E., Poláková, Z.: *Děti, mládež, ...a muzea? III*. Moravské zemské muzeum, Brno 2003. ISBN 80-7028-205-3
- Kašová, J. a kol.: *Škola trochu jinak*. IUVENTA, Kroměříž 1995.
- Kohlová, M.: *200 výtvarných činností*. Portál, Praha 1996.
ISBN 80-85282-90-9
- Kol. autorů: *Acta musealia*. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Zlín 2003. ISSN 0862-8548
- Kol. autorů: *Muzea a návštěvníci aneb Jsou návštěvníci v muzeích vítáni či na obtíž?*. OTISK, Hodonín 1996.
- Mádrová, E.: *Učíme se hrou*. Práce, Praha 1995.
ISBN 80-208-0373-4
- Pausewangová, E.: *100 her k rozvoji tvořivosti*. Portál, Praha 1992.
ISBN 80-85282-28-3
- Slavík, J.: *Od výrazu k dialogu ve výchově*. Karolinum, Praha 1997.
ISBN 80-7184-437-3
- Šimanovský, Z., Tichá, A., Burešová, V.: *Písničky a jejich dramatizace*. Portál, Praha 2000. ISBN 80-7178-477-X
- Uhlíř, J.: *Tvoříme ve stylu známých malířů*. Portál, Praha 2002.
ISBN 80-7178-670-5
- Vondrová, P.: *Výtvarné techniky pro děti*. Portál, Praha 2001.
ISBN 80-7178-583-0

Seznam příloh

Přílohy:

- č. 1** Seznam metodických center
- č. 2** Kopie pracovních listů k výstavě Českého malířství 19. stol. ZČG
- č. 3** Seznam vzdělávacích činností OGL
(za období leden 2003 - březen 2005)
- č. 4a** Formulář dotazníku pro učitele na 1.stupni ZŠ
- č. 4b** Ukázka vyplněného dotazníku
- č. 5** Fotografie k programu Barevné proměny
- č. 6** Fotografie k programu Malování z duše – pohádková nůše
- č. 7** Fotografie k programu Do divadla zadními vrátky

Příloha č. 5 **Fotografie k programu Barevné proměny**

Obr. 1 Barevné lahvičky (*výběr lahviček dle oblíbené barvy*)

Obr.2 Sdělování představ, pocitů a dojmů vyvolaných bílou barvou
(*sníh, Vánoce, prskavky...zima, radost...*)

Obr. 3 Výstava barevných pigmentů

Obr. 4 Lektorka seznamuje děti s doplňkovými barvami (využívá červeného jablka na zeleném talíři, ilustrací v knize a vhodné pohádky)

Obr. 5 Vlastní tvorba dětí (*hra s barvami – míchání odstínů, vytváření barevných království*)

Obr. 6 Tvorba jahodového království

Obr. 7 Barevné brýle (pohled na svět přes barevná skla brýlí, sdělování dojmů)

Obr. 8 Třídění barev (děti třídí fólie podle studených a teplých barev, barev základních, doplňkových...)

Příloha č.6

Fotografie k programu Malování z duše – pohádková nůše

Obr. 1 Pohádka *(kresba všech zvířátek a věcí, které stařeček vyměnil za hroudu zlata)*

Obr. 2 Hádanky *(kontrola správných odpovědí pomocí ilustrací)*

Obr. 3 Rýmovačka (vybarvování tet k říkance Kolik tet má Agáta?)

Obr. 4 Skládanka (skládání ilustrace k příběhu Aprílový výlet)

Obr.5 Řikanky (vyhledávání příslušných ilustrací k dané říkance)

Obr.6 Staré řecké báje a pověsti (přirazování vyňatých úryvků z bájí k ilustracím)

Příloha č. 7 Fotografie k programu Do divadla zadními vrátky

Obr. 1 Kostýmní dílna (vytváření kostýmů čtyřem postavám z příběhu *Straka v hrsti – mastičkář, Anděla, Straka, Rubín*)

Obr.2 (kostýmy vytvořené jinou školní skupinou)

Obr. 3 Maskérská dílna (návrh masky – Rubín)

Obr. 4 (návrh masky – Anděla)

Obr. 5 Scénografická dílna (návrh scény z příběhu *Straka v hrsti* – tržiště)

Obr. 6 (scéna tržiště vytvořená jinou školní skupinou)

Obr. 7 Světelná dílna (světelná scéna k příběhu Straka v hrsti – strastiplná cesta)

Obr. 8 (totéž v provedení jiné školní skupiny)

